

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιώνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 10^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

(α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».

(β) «**Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...**».

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνο και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

Τίτλος 10: Χρόνος II

■ Είδαμε την κριτική του Πλωτίνου στις προγενέστερες θεωρίες περί χρόνου. Ο Πλωτίνος επικεντρώθηκε σε δύο θεωρίες: σ' αυτήν που παρουσιάζει τον χρόνο ως διάστημα της κίνησης -των Στωϊκῶν συγκεκριμένα του Ζήνωνα- και σ' αυτήν που παρουσιάζει τον χρόνο ως μέτρο της κίνησης -του Ἀριστοτέλη, ο Ἀριστοτέλης λέει ἀριθμὸς κατὰ το πρότερο και το ὕστερο.

■ Αυτές ήταν οι εκτενείς κριτικές οι οποίες ήταν πολύ ενδιαφέρουσες κιόλας.

Και είδαμε πώς αυτές τις κριτικές μπορούμε να τις αναγάγουμε σε τρία βασικά σημεία, σε τρεις βασικές αντιρρήσεις:

- i.** Το **ένα** είναι ότι όταν προσπαθούμε να ορίσουμε τον χρόνο ως κάτι που θα κάνει την κίνηση, κάνουμε κύκλο, γιατί η κίνηση προϋποθέτει χρόνο. Όταν λέμε ότι ο χρόνος είναι κάτι που σχετίζεται με την κίνηση, στην πραγματικότητα κάνουμε λήψη του υποκειμένου.
- ii.** Το **δεύτερο** είναι ότι ανάγουμε τον χρόνο στον χώρο, τον κατανοούμε τοπικά.
- iii.** Και η **τρίτη** γενικότερη παρατήρηση είναι ότι σε κάθε περίπτωση δεν καταλαβαίνουμε τι είναι ο χρόνος, δεν έχουμε ορισμό της ίδιας της φύσης του χρόνου. Ξέρουμε πώς λειτουργεί σε σχέση με την κίνηση, ξέρουμε ότι μετράει την κίνηση ή μετράει ένα μέρος της κίνησης, αλλά δεν ξέρουμε τι είναι ο χρόνος.

■ Η κριτική ολοκληρώνεται στο 10^ο κεφάλαιο, το οποίο θα μπορούσε μία χαρά να λείπει γιατί στο συγκεκριμένο ο Πλωτίνος κάνει κριτική στην θεωρία ότι ο χρόνος είναι παρακολούθημα της κίνησης που φαίνεται να ήταν θεωρία των Ἐπικουρείων, αν και όπως είδαμε φαίνεται επίσης να υποστήριζε αυτήν τη θεωρία και ο Χρύσιππος ο 2^{ος} ιδρυτής της Στοάς.

Ο Πλωτίνος δεν κάνει τον κόπο να εξηγήσει τι είναι αυτό το πράγμα, το ξηπετάει σε μερικές σειρές, αυτή είναι η συνήθης πρακτική του όταν ασχολείται με τους Ἐπικουρείους, λέει δύο κουβέντες γι' αυτούς, τους θεωρεί τόσο παράλογους που τους βγάζει από τη μέση κατευθείαν.

■ Η θέση στο σημείο αυτό είναι ότι αν θεωρούμε ότι ο χρόνος είναι παρακολούθημα της κίνησης, δεν είναι κατ' ανάγκη κάτι που έρχεται μετά από την κίνηση.

Δεν μπορούμε εμείς να καταλάβουμε το παρακολούθημα ως κάτι που έρχεται μετά, όπως έχει την έννοια αυτή σε εμάς το *ακολουθώ*, αλλά ως κάτι που πάει παρέα με την κίνηση.

➔ Οπότε, θα μπορούσε να είναι το συνεπαγόμενο της κίνησης, με την έννοια ότι η συνεπαγωγή δεν είναι οπωσδήποτε ύστερη. Είναι σα να λέμε ότι όταν μιλάμε για κίνηση, μιλάμε για τόπο και για χρόνο και μπορούμε να μιλήσουμε με διάφορους τρόπους, μπορούμε να πούμε ότι η κίνηση προϋποθέτει τον χρόνο ή η κίνηση με κάποιον τρόπο συνεπάγεται τον χρόνο πολύ γενικά ως μία λογική συνεπαγωγή ή ότι η κίνηση προκαλεί τον χρόνο.

■ Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο Πλωτίνος δεν επιχειρεί να αναλύσει παραπέρα, ούτως ή άλλως δεν έχουν ιδέα τι είναι ο χρόνος οπότε τελειώνουμε εκεί πέρα και δε λέμε παραπάνω πράγματα.

■ Στο 11^ο και το 12^ο κεφάλαιο έχουμε πλέον την έκθεση της δικής του θεωρίας, της πλωτινικής, για τον χρόνο. Αυτή είναι μία συνήθης πρακτική, μία συνήθης μέθοδος στον Πλωτίνιο, είδαμε ότι ξεκινάει με έναν αριστοτελικό τρόπο, ας πούμε δοξογραφικά, ξεκινάει την εξέταση των θεωριών των προηγούμενων και αφού καταδείξει τα αδιέξοδα των δικών τους θεωριών, τα προβλήματά τους, μετά την κριτική θα πει τι θεωρεί ο ίδιος ότι ισχύει.

■ Αυτό που είναι καινούργιο σ' αυτήν την πραγματεία, και, όπως έχω πει, βρίσκουμε ακριβώς το ίδιο πράγμα στην πραγματεία *Περί Ύλης*, απλώς δεν είναι η συνήθης πρακτική του Πλωτίνου, είναι να ξεκινήσει από πάνω, από το αρχέτυπο, εδώ στην αιωνιότητα –στην πραγματεία περί Ύλης είναι η νοητή Ύλη– και να κατέβει, εδώ στον χρόνο –στην πραγματεία περί Ύλης στην αισθητή Ύλη.

Συνήθως η μέθοδός του Πλωτίνου είναι αναγωγική, ξεκινά από το αιτιατό για να πάει στο αίτιο.

■ Συνεχίζουμε με μία γρήγορη ανάγνωση του 10^{ου} κεφαλαίου:

«Το να πει κανείς πάλι ότι είναι ένα επακόλουθο της κίνησης...»

⇒ Επαναλαμβάνουμε ότι δεν μπορούμε να καταλάβουμε το παρακολούθημα μόνο με τη χρονική του σημασία.

...ούτε αποτελεί εξήγηση για το τι είναι, ούτε σημαίνει τίποτε πριν να μάς πουν τι είναι αυτό που είναι επακόλουθο· διότι ίσως εκείνο να είναι ο χρόνος».

Όντως το επακόλουθο της κίνησης μπορεί να είναι και κάτι άλλο, δεν είμαστε υποχρεωμένοι να θεωρήσουμε ότι κάτι που πάει παρά με την κίνηση ή που ακολουθεί την κίνηση ή που συνεπάγεται η κίνηση είναι ο χρόνος.

«Αλλά πρέπει να εξεταστεί αν το επακόλουθο αυτό είναι ύστερο, ταυτόχρονο ή πρότερο –αν υποθέσουμε ότι υπάρχει τέτοιου είδους επακόλουθο».

Εδώ ο Πλωτίνος λέει ότι μπορεί να υπάρχουν **τρεις δυνατότητες** για να καταλάβουμε τη σχέση του χρόνου ως παρακολούθηματος της κίνησης.

- i. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι μετά την κίνηση, ότι εξαιτίας της κίνησης εμφανίζεται ο χρόνος, άρα θα ήταν ένα ύστερο παρακολούθημα της κίνησης, κάτι που θα προκαλείτο από την κίνηση.
- ii. Μπορεί να είναι ταυτόχρονο, τη στιγμή που γίνεται, που υπάρχει κίνηση, ταυτόχρονα αυτό το πράγμα εκφράζεται ως χρόνος, μπορούμε να κατανοήσουμε την κίνηση ως κίνηση από τη μια μεριά ως χρόνο από την άλλη, ενδεχομένως.
- iii. Και πρότερο επακόλουθο, παρόλο που μπορεί να ακούγεται παράδοξο, μπορεί να σημαίνει ότι η κίνηση συνεπάγεται χρόνο, δηλαδή, ότι η κίνηση δεν μπορεί να γίνει χωρίς χρόνο και άρα δε θα ήταν παρακολούθημα, αλλά με την έννοια της προϋπόθεσης ή ότι όταν σκεφτόμαστε κίνηση, προϋποθέτουμε χρόνο.

Αυτοί είναι διάφοροι λογικοί τρόποι για να καταλάβουμε την έννοια του παρακολουθήματος.

«Διότι με όποιον τρόπο και αν απαντήσουμε, θα πούμε ότι είναι μέσα στον χρόνο. Και αν τούτο ισχύει, ο χρόνος θα είναι ένα παρακολούθημα της κίνησης μέσα στον χρόνο».

Την κυκλικότητα, στην οποία έχω αναφερθεί αρκετές φορές, δεν την αποφεύγουμε, όπως και να σκεφτούμε τη σχέση κίνησης – χρόνου, είτε σκεφτούμε τον χρόνο ως πρότερο, ως ταυτόχρονο ή ως ύστερο της κίνησης, σε κάθε περίπτωση αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι η κίνηση συμβαίνει μέσα στον χρόνο και άρα έχουμε κυκλικότητα.

Θα πούμε ότι ο χρόνος είναι αυτό το πράγμα που παρακολουθεί την κίνηση η οποία κίνηση συμβαίνει πάντα μέσα στον χρόνο. Και πάλι έχουμε μία σύμπτωση αυτών των δύο κριτικών και πάλι ο Πλωτίνος θα εννοήσει ότι, όπως είδαμε και πριν, δεν έχουν ιδέα για το τι είναι ο χρόνος.

«Εφόσον όμως δεν ζητούμε τι δεν είναι ο χρόνος αλλά τι είναι, και εφόσον έχουν λεχθεί για κάθε θεωρία πολλά από πολλούς πριν από εμάς -τα οποία αν εξέθετε κανείς διεξοδικά θα έκανε ιστορία και όχι φιλοσοφία-, μία και έχουμε κάνει μερικές σκόρπιες παρατηρήσεις πάνω σε αυτές και μπορούμε να αντικρούσουμε όποιον ισχυρίζεται ότι ο χρόνος είναι το μέτρο της κίνησης του σύμπαντος με βάση όσα έχουν ειπωθεί παλαιότερα, αλλά και τα άλλα που μόλις τώρα είπαμε όσον αφορά το μέτρο της κίνησης -γιατί αν εξαιρέσει κανείς εκείνα που αφορούσαν την άτακτη κίνηση, όλα τα άλλα επιχειρήματα, που απευθύνονταν και προς αυτούς, θα ισχύουν και για τούτη την περίπτωση- είναι πια η ώρα να πούμε ποιά πρέπει να είναι η θεωρία μας για τον χρόνο».

Ο Πλωτίνος λέει ότι αρκετά ασχοληθήκαμε, ο πιο προφανής του λόγος είναι ότι εμείς δεν κάνουμε ιστορία, κάνουμε φιλοσοφία. Ασχοληθήκαμε με το τι λένε οι άλλοι, αλλά φθάνει, δε χρειάζεται να ασχοληθούμε παραπάνω.

Ένας άλλος λόγος, πέρα από το ότι κάνουμε φιλοσοφία και όχι ιστορία, είναι το ότι δείξαμε ότι έχουν άδικο! Το θέμα μας όμως δεν είναι να δούμε γιατί οι άλλοι δεν ξέρουν τι είναι ο χρόνος, αλλά να δούμε τι είναι ο χρόνος, γιατί μέχρι στιγμής δεν το έχουμε δει. Και αυτή είναι η μέθοδος της φιλοσοφίας εν γένει, την ξέρουμε από τον Πλάτωνα, τη βλέπουμε τώρα στον Πλωτῖνο.

Στον Πλάτωνα τι κάνουμε; Κάνουμε κάθαρση από τις ψευδείς, από τις λανθασμένες γνώμες. Αν καταφέρουμε να φθάσουμε σε κάτι θετικό, αυτό θα ήταν ευχής έργο, συνήθως δεν τα καταφέρνουμε –είναι απορητικός φιλόσοφος ο Πλάτων.

Αλλά και στον Πλωτῖνο το έχουμε αυτό. Εδώ ο ίδιος ο Πλωτῖνος θα πει ότι μπορούμε να βρούμε κάτι να πούμε για τον χρόνο, σε άλλες πραγματείες οι οποίες κάνουν αυτήν τη δουλειά, τού τι, δηλαδή, δεν είναι κάτι, δεν πολυ-καταφέρνουμε να πούμε τι είναι αυτό το κάτι.

Αυτή είναι, όμως, πάντα μία ασφαλής μέθοδος να πούμε τι δεν είναι η ὕλη, να πούμε τι δεν είναι το Ἔν, μάλλον τι δεν επιτρέπεται να πούμε ότι δεν είναι το Ἔν.

Τουλάχιστον με αυτόν τον τρόπο έχουμε αποκαθαρθεί κάπως από ψευδείς γνώμες και από μία ψευδή μέθοδο να κάνουμε φιλοσοφία. Τώρα, εάν από δω και μπρος καταφέρουμε να βρούμε και ορισμούς, τόσο το καλύτερο!

Αρκετά λοιπόν με το τι δεν είναι κάτι και φθάνει και με την ιστορία!

Προχωράμε στην προσπάθεια να δούμε τι είναι ο χρόνος. Φυσικά αυτό δεν είναι καθόλου προφανές, να δώσουμε έναν ορισμό του χρόνου ο οποίος να είναι φιλοσοφικά άρτιος και ερευνητικός.

Και γι' αυτό όπως θα δούμε ο Πλωτῖνος θα ξεκινήσει με μία μυθολογικού τύπου αφήγηση και αυτό είναι κάτι που το βρίσκουμε στο έργο του σπάνια.

Εδώ δεν είναι ακριβώς μύθος, αλλά είναι σα να προσωποποιεί την Ψυχή και να διηγείται με ποιον τρόπο η Ψυχή παρήγαγε ή τέλος πάντων εμπλέκεται, θα δούμε πώς, στην παραγωγή του χρόνου. Αυτό είναι χαρακτηριστικό της αφήγησης που χρησιμοποιεί ο Πλωτῖνος για την Ψυχή στο έργο του εν γένει.

Για την Ψυχή είναι που χρησιμοποιεί ο Πλωτῖνος μία μυθολογική γλώσσα, ένα στυλ αφήγησης που δεν είναι φιλοσοφικό, που δεν είναι δεσμευτικό, που δε στηρίζεται σε επιχειρηματολογία αυστηρή, αλλά στηρίζεται σε προσωποποιήσεις, εικόνες και μεταφορές κυρίως για την Ψυχή το έχει αυτό και θα δούμε γιατί.

Υπάρχει μία πολύ σοβαρή πηγή έντασης όσον αφορά το καθεστώς της Ψυχής, αυτό το καθεστώς δεν παύει ποτέ να υφίσταται μέσα στη φιλοσοφία του Πλωτῖνου. Γι' αυτόν τον λόγο όταν ο Πλωτῖνος θέλει να εξηγήσει πώς η Ψυχή διαφοροποιείται από τον χώρο που της προσιδιάζει σύμφωνα με τη φύση της, δηλαδή από το νοητό, αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει μεταφορές, εικόνες και μία διήγηση μυθολογικού τύπου.

Η αρχή του 11^{ου} κεφαλαίου, στίχοι 1-4, είναι μία υπενθύμιση που πρότεινε ο Πλωτῖνος στην αρχή της πραγματείας, ότι θα ξεκινήσουμε από το αρχέτυπο, από την αιωνιότητα, γιατί οδηγός μας είναι η θέση του Πλάτωνα ότι ο χρόνος είναι εικόνα της αιωνιότητας.

Και όταν καταλάβουμε τι είναι η αιωνιότητα, θα κατέβουμε προς τα κάτω για να δούμε τι είναι ο χρόνος.

«Πρέπει λοιπόν να αναχθούμε πάλι στην κατάσταση εκείνη που, όπως είπαμε, ισχύει για την αιωνιότητα, εκείνη την ατάραχη, όλη μαζί, άπειρη και ακλόνητη από κάθε άποψη ζωή, η οποία στέκει μέσα στην ένότητα και είναι στραμμένη προς το "Εν».

Οι όροι που χρησιμοποιεί εδώ ο Πλωτίνος είναι όροι που υποδεικνύουν στάση.

Είναι *άτρεμής - τήν άτρεμή* - η ζωή της αιωνιότητας, είναι *όμοῦ πάσαν*, βρίσκεται σε ένότητα, είναι *ἐν ἐνὶ καὶ πρὸς ἐν ἑστῶσαν*, είναι στραμμένη, στέκεται προς το "Εν.

Οι όροι αυτοί υποδεικνύουν στάση.

Αυτό, ωστόσο, ο Πλωτίνος δεν το κάνει για να αναιρέσει ό,τι έχει πει ως τώρα για την αιωνιότητα. Έξ ἀρχῆς, απέρριψε την ταύτιση της αιωνιότητας και της στάσης. Εδώ έχουμε όρους που υποδεικνύουν την απουσία κατακερματισμού, όπως θα δούμε αργότερα.

Στην αιωνιότητα έχουμε διαφοροποίηση στο εσωτερικό της νοητής ουσίας, έχουμε διαφοροποίηση της νοητής ουσίας στα επιμέρους νοητά, αλλά αυτή η διαφοροποίηση δεν είναι αποκοπή. Εδώ, ωστόσο, η έμφαση πέφτει στην ένότητα, στο ότι παραμένει σε ένότητα, είναι πάντοτε ένα πράγμα ο Νοῦς και τα νοητά σε αντίθεση με αυτό που θα μάς πει για τη ζωή της Ψυχῆς ως χρόνο.

Ο Πλωτίνος θα μιλήσει και πάλι αργότερα για στάση, θα πει ότι η αιωνιότητα είναι ο Νοῦς σε κατάσταση στάσης, αλλά επαναλαμβάνουμε ότι δεν μπορούμε να κατανοούμε τη στάση ως το αντίθετο της κίνησης εν γένει, αλλά ως το αντίθετο αυτού του τύπου της μεταβολής που δηλώνει αποκοπή. Γιατί είδαμε ότι η κίνηση είναι συστατικό στοιχείο του Νοῦ, είναι μάλιστα ενδεχομένως το πρωταρχικό συστατικό στοιχείο του Νοῦ, αυτό που μάς εξηγεί κατά κύριο λόγο τη δομή του νοητοῦ κόσμου ως μία άπειρη, αέναη αυτοδιαφοροποίηση.

«Χρόνος ακόμη δεν υπήρχε...

⇒ Εδώ ξεκινά η μυθολογική αφήγηση. Μιλάμε για έναν χρόνο που δεν υπήρχε χρόνος, μιλάμε για ένα πριν, τότε που η Ψυχή ήταν μέσα στον Νοῦ που δεν υπήρχε χρόνος.

Οπότε ξεκινά τη μυθολογική αφήγηση με ένα παράδοξο ἐξ ἀρχῆς. Το ξέρουμε αυτό, το έχουμε πει, στη μυθολογική αφήγηση υπάρχει χρόνος γιατί υπάρχει χρόνος στη γλώσσα. Δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς και θα πρέπει να το καταλάβουμε αυτό ως κάτι που δεν είναι συγχρονικό, παρόλο που το διηγούμαστε με αυτόν τον τρόπο: τότε λοιπόν δεν υπήρχε χρόνος, παρόλο που μιλάμε για έναν παρελθόντα χρόνο.

«Χρόνος ακόμη δεν υπήρχε – τουλάχιστον δεν υπήρχε για εκείνα – ...

⇒ Τι σημαίνει δεν υπήρχε για εκείνα;

Δεν υπήρχε για τα νοητά χρόνος. Αυτό μάς υποδεικνύει τη δυνατότητα να υπήρχε χρόνος για κάτι άλλο, συγκεκριμένα για τα αισθητά.

Αυτό υποδεικνύει κάτι, μία βασική θέση του Πλωτίνου ότι ο αισθητός κόσμος είναι αιώνιος, ο αισθητός κόσμος είναι εξίσου αιώνιος με τον νοητό κόσμο. Δεν έχουμε κάποια στιγμή μέσα στον χρόνο που εμφανίστηκε ο αισθητός κόσμος ούτε ένα ξεκίνημα του χρόνου τέτοιου τύπου.

Οπότε, ήδη καταλαβαίνουμε όταν ο Πλωτίνος μάς λέει ότι για εκείνα τότε δεν υπήρχε χρόνος. Έχουμε μία συγχρονικότητα μεταξύ των υποστάσεων, το έχουμε ξαναπεί αυτό, αυτό μάς λέει ότι ο τρόπος ύπαρξης του νοητού είναι διαφορετικός από τον τρόπο ύπαρξης του αισθητού.

Ο χρόνος, λοιπόν, δεν είναι χρονικός, αλλά είναι όντολογικός με την έννοια ότι μέσω του χρόνου διαφοροποιείται το αισθητό από το νοητό –χρόνος δεν υπήρχε για εκείνα, για τα νοητά, αλλά ενδεχομένως υπήρχε για τα άλλα, για τα αισθητά.

Αρα, ένας χρόνος που υπάρχει για τα μεν και δεν υπάρχει για τα δε, δεν είναι ένας χρονικός χρόνος, ένας απόλυτος χρόνος, αλλά κάτι που έχει να κάνει με τη δομή του νοητού αφενός, με τη δομή του αισθητού αφετέρου.

«...και ο χρόνος γεννιέται με τον λόγο και τη φύση αυτού που έρχεται μετά».

⇒ Πάλι παράδοξο, δεν υπήρχε ακόμα χρόνος, αλλά αυτό που έρχεται μετά γεννάει χρόνο. Το πρόβλημα είναι ότι δεν μπορούμε να πούμε **μετά**, αν δεν έχουμε ήδη προϋποθέσει τον χρόνο. Και αυτό είναι όλο το πρόβλημα πάντα της αφήγησης και γι' αυτόν τον λόγο ο Πλωτίνος προσπαθεί να αποφεύγει τους μύθους, τις μυθολογικές αφηγήσεις.

«Καθώς λοιπόν αυτά παραμένουν ήσυχά μέσα στον εαυτό τους...»

⇒ Πάλι **ησυχία** η οποία δεν υποδηλώνει απουσία κίνησης, αλλά υποδηλώνει απουσία μία συγκεκριμένης κίνησης τέτοιας που να οδηγεί σε κατακερματισμό.

...μάλλον δεν θα μπορούσε κανείς να καλέσει τις Μούσες – αφού αυτές δεν υπήρχαν ακόμα τότε – να μάς πουν «πώς πρωτοξέλεσε» ο χρόνος».

⇒ Κλασική επίκληση των Μουσών που βρίσκουμε στον Όμηρο, στις μυθολογικές κοσμογονίες, ακόμα και στην αρχή του *Τιμαίου*.

«Θα μπορούσε ίσως όμως κανείς – έστω και αν υπήρχαν τότε και οι Μούσες – να ρωτήσει τον ίδιο τον χρόνο που δημιουργήθηκε πώς εμφανίστηκε και έγινε».

⇒ *ὅπως ἐστὶν ἐκφανεῖς καὶ γενόμενος*: το *ἐκφανεῖς* μάς δείχνει ότι το γενόμενος δε θα πρέπει να κατανοηθεί με μία χρονική σημασία του γίνεσθαι, αλλά ότι φανερώθηκε από εκεί που πρέπει να ήταν φανερωμένος, δηλαδή, σα να πούμε υπήρχε δυνάμει και ενεργοποιήθηκε, παράχθηκε σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο.

Αυτό το κομμάτι που ξεκινά στον στίχο 4 θα φθάσει στον στίχο 23. Αυτή η μυθολογική αφήγηση φθάνει μέχρι τον στίχο 23 και μετά ξεκινά μία προσπάθεια φιλοσοφικής ερμηνείας της.

Θα ρωτήσουμε τον ίδιο τον χρόνο να μάς πει, ἀρα τι θα κάνουμε;

Θα προσωποποιήσουμε τον χρόνο. Θα τού πούμε: χρόνε πώς γεννήθηκες; -σε πρώτο πρόσωπο- και εκείνος θα μάς πει ποιος είναι, τι έγινε, πώς εμφανίστηκε.

«Και εκείνος ίσως μιλήσει για τον έαυτό του κάπως έτσι: πως πριν, προτού τούτο το 'πριν' να γεννήσει και να έχει την ανάγκη του 'μετά', αναπαύοταν μαζί με την αιωνιότητα μέσα στο 'Όν'».

Έχουμε, λοιπόν, ένα **πριν** που δεν έχει ανάγκη το **μετά**. Συνεχίζεται το παράδοξο της χρονικότητας της αφήγησης, προσπαθούμε να μιλήσουμε για απουσία χρόνου μέσα από τη γλώσσα που χρησιμοποιεί χρόνους, κατ' ανάγκην χρησιμοποιεί το **πριν** και το **μετά**, γιατί στη γλώσσα υπάρχει κίολας διαδοχή, λογική διαδοχή κάτι στο οποίο θα δούμε ότι ο Πλωτίνος θα επικεντρωθεί αργότερα.

Πριν ήταν αλλιώς μετά έγινε αλλιώς: αυτό μπορεί να το καταλάβουμε πολύ απλά ως μία χρονική διαδοχή, αλλά πρέπει να το καταλάβουμε και ως μία λογική διαδοχή -μία κατάσταση στην οποία βρίσκεται τώρα εξηγείται από μία άλλη κατάσταση λογικά στην οποία βρίσκονταν πριν.

«Δεν ήταν χρόνος, αλλά μέσα σε εκείνο βρισκόταν και αυτός σε ησυχία».

⇒ Όλα αυτά τα: εκείνο, εκείνα, κ.λ.π. εννοούν το νοητό. Τα νοητά είναι εκείνα, εκείνος είναι ο Νοῦς, ο νοητός κόσμος. Χρόνος, λοιπόν, δεν υπήρχε. Υπήρχε αλλά δεν υπήρχε ως χρόνος, βρισκόταν σε ησυχία, δηλαδή δεν είχε ακόμα φανεί εξ ου και το *ἐκφανεῖς* που προηγήθηκε, δεν είχε ακόμα εμφανιστεί. Ο χρόνος υπήρχε μέσα στο νοητό, αλλά δεν είχε ακόμα βγει προς τα έξω.

«Καθώς όμως υπήρχε μια πολύπραγη φύση που ήθελε να εξουσιάζει τον έαυτό της και να ανήκει στον έαυτό της, και η οποία διάλεξε να επιζητήσει περισσότερα από όσα έχει, κινήθηκε η ίδια, και έτσι κινήθηκε και αυτός».

⇒ Αυτή η πολύπραγη φύση που λέει ο Πλωτίνος *-φύσεως δὲ πολυπράγμονος καὶ ἄρχειν αὐτῆς βουλομένης-* και που θέλει να ανήκει στον εαυτό της *-καὶ εἶναι αὐτῆς-* και να είναι αυτή από μόνη της, αυτή η φύση είναι η Ψυχή.

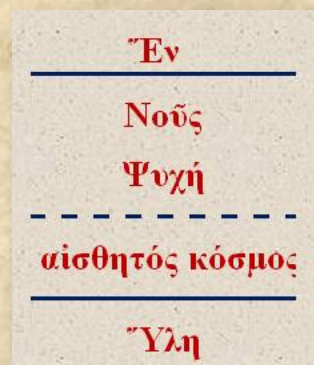
Η Ψυχή, λοιπόν, λέει ο Πλωτίνος είναι μια φύση η οποία επιλέγει να ανεξαρτητοποιηθεί από το νοητό.

- Ενώ από τη φύση της ανήκει στον νοητό κόσμο, η Ψυχή αποφασίζει η ίδια να άρχει η ίδια, να μη δέχεται πλέον το νοητό ως κυβερνήτη και να ανήκει στον εαυτό της, να είναι αυτόνομη.

Αυτό σε άλλες πραγματείες, σε μία πρόωμη πραγματεία με τίτλο *Περὶ τῆς εἰς τὰ σώματα καθόδου τῆς ψυχῆς*, το ονομάζει «τόλμα». Είναι το θράσος της Ψυχῆς, αυτή η βούληση της Ψυχῆς να αυτονομηθεί από το νοητό. Προφανώς όλο αυτό είναι μεταφορικό, αλλά είναι ένας τρόπος για να δηλώσει την αποστασία της Ψυχῆς από το νοητό.

Ο Πλωτίνος μιλάει για αποστασία της Ψυχῆς, γιατί να επιλέξει να κάνει τέτοιο;

- Πρέπει να πάμε λίγο πίσω και να δούμε το αρχικό σχήμα των τριών προτασικών ἀρχῶν:

Σχήμα 1

Το πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριών πρώτων ἀρχῶν.

Υπενθύμιση: Στο σχήμα των τριών ἀρχῶν που καταλήγει η φιλοσοφία του Πλωτίνου η ιεράρχηση (Ἔν – Νοῦς-Ψυχή) έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση του αἰσθητοῦ κόσμου και τη γέννηση της ὕλης. Δεν έχουμε μιλήσει για το πώς εμφανίζεται η ὕλη, αλλά ο Πλωτίνος μετά από κάποιες αποτυχημένες απόπειρες να τη συνδέσει με τον Νοῦ, με τον νοητό κόσμο, κ.λ.π., τελικά αποφασίζει ότι η ὕλη είναι προϊόν της Ψυχῆς, δηλαδή η Ψυχή με κάποιον τρόπο παράγει την ὕλη.

Ανέφερα ότι αυτό το σχήμα είναι δεσμευτικό μονάχα εάν πάμε από κάτω προς τα πάνω, δηλαδή εάν πηγαίνουμε κάθε φορά από το αιτιατό στην αιτία ή αλλιώς, εάν ακολουθήσουμε την οδό που ονομάζει ο Πλωτίνος *ἐπιστροφή*. Αυτή είναι μία οδός αὐτοσυγκρότησης της κάθε ἀρχῆς, δηλαδή, των δύο αυτών ἀρχῶν: Νοῦς και Ψυχή.

Δεν υπάρχει αυτοσυγκρότηση του Ένός, γιατί το Έν είναι απλό και είναι πέραν της ανάγκης για αυτοσυγκρότηση, και ο αισθητός κόσμος δεν αυτοσυγκροτείται ποτέ και διατηρείται στο είναι χάρη στην Ψυχή, οπότε έχουμε αυτού του τύπου την άνοδο.

Η αντίστροφη κίνηση, η αντίστροφη πορεία, η *πρόσδος*, που λέει ο Πλωτίνος, έχει το πρόβλημα ότι δεν είναι δεσμευτική, έχει πάντα έναν μυθολογικό χαρακτήρα.

Ο Πλωτίνος λέει ότι όταν κάνουμε φιλοσοφία εκτός από την αποδεκτικότητα των επιχειρημάτων, χρειαζόμαστε και να πείσουμε το ακροατήριο, τον αναγνώστη και η πειθώ έχει να κάνει με τη διήγηση. Η πειθώ είναι περισσότερο αποτέλεσμα της διήγησης και παρά του επιχειρήματος και αυτό είναι ενδιαφέρον.

Και γιατί να είναι περισσότερο αποτέλεσμα της διήγησης και παρά του επιχειρήματος; Γιατί να μην αρκεί ποτέ το επιχείρημα;

Ένας λόγος που μπορώ να σκεφτώ είναι ότι η διήγηση παρουσιάζει συνολικά το σχήμα αυτό με έναν τρόπο που να φαίνεται ικανοποιητικός. Ένας άλλος λόγος είναι ότι τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν συνήθως εδώ πέρα για κάτι τόσο δύσκολο όσο είναι το ζήτημα των αρχών είναι επιχειρήματα αρνητικά, μάς δείχνουν τι δεν είναι αυτό που νομίζουμε ότι είναι η αρχή –αλλά δεν είναι πάντα απολύτως ικανοποιητικά για το τι είναι.

Από την άλλη, ενδεχομένως έχει να κάνει με αυτό που είπα πριν ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε επιχειρήματα για να καταλάβουμε τη δομή του Νοῦ και εκεί όντως να μη χρειαζόμαστε διήγηση ή να μη χρειαζόμαστε πλήρως διήγηση, αλλά για το όλο σχήμα ενδεχομένως να μη φθάνει απλώς η επιχειρηματολογία. Ή αλλιώς μπορούμε να το καταλάβουμε ότι είναι κάτι που χρειάζεται μαζί με την επιχειρηματολογία.

Μπορεί να έχει να κάνει με τη φύση της ίδιας της ένότητας της Ψυχῆς η οποία έχει ανάγκη από ιστορία, μπορεί οι ακροατές να μην είναι φιλόσοφοι, να είναι μόνο δύο τρεις, και οι υπόλοιποι να έχουν ανάγκη να τους διηγηθούμε μία ιστορία για να τους πείσουμε γι' αυτό το πράγμα.

Εν πάση περιπτώσει, σε όλες τις περιπτώσεις ξέρουμε ότι η αντίστροφη πορεία, αυτή που ξεκινά από πάνω προς τα κάτω είναι πάντα μυθολογικού τύπου. Οπότε, τώρα ο Πλωτίνος προσπαθεί να μάς πει πώς ο χρόνος εμφανίστηκε από την αιωνιότητα.

Ο τρόπος που θα το πει σε μία πρώτη φάση είναι ο τρόπος της διήγησης και άρα μάς λέει μία ιστορία μυθολογικού τύπου και δε χρησιμοποιεί επιχειρήματα.

Τώρα, ένα άλλο πρόβλημα που έχει η διήγηση, και το οποίο θεωρώ πως είναι το σημαντικότερο πρόβλημά της στον Πλωτίνo, είναι το ότι η διήγηση εισάγει ανθρωπομορφικά στοιχεία και το κυριότερο ανθρωπομορφικό στοιχείο που είναι πιο σημαντικό, το πιο προβληματικό για τον Πλωτίνo από τον χρόνο –για τον οποίο μπορούμε να πούμε πως είμαστε μέσα στη γλώσσα και δεν μπορούμε να τον αποφύγουμε, αλλά θα κάνουμε αφαίρεση του χρόνου για να δούμε τι εννοούμε– είναι το στοιχείο της βούλησης.

- ❖ Ο τρόπος που παρουσιάζει την Ψυχή να εμφανίζεται ως χρόνος, να γυρνάει την πλάτη της στο νοητό, να αποστατεί από το νοητό, γιατί θέλει να είναι αυτόνομη, όλη αυτή η διήγηση στηρίζεται σε μία έννοια βούλησης.

Τώρα, όμως, η απομάκρυνση της Ψυχής από τον Νοῦ για τον Πλωτῖνο είναι δείγμα πτώσης, γιατί όσο κατεβαίνουμε από το Ἔν, όσο απομακρυνόμαστε από το Ἔν, τόσο περισσότερο απομακρυνόμαστε από αυτό που μπορούμε να καταλάβουμε ως ἀγαθόν, να νοήσουμε ως ἀγαθόν και πηγαινουμε προς μία κατάσταση μεγαλύτερου κακού!

- ❖ Αν λάβουμε υπ' ὄψιν μας αυτό, τότε αν πούμε ότι η Ψυχή έχει δική της βούληση να απομακρυνθεί από τον νοητό κόσμο που ανήκει από τη φύση της, θα είναι σα να λέμε ότι η Ψυχή επιλέγει κάτι κακό.

Αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που ο Πλωτῖνος αποφεύγει αυτές τις μυθολογικές αφηγήσεις οι οποίες δεν έχουν φιλοσοφικό νόημα. Εισάγουν την έννοια του κακού σχεδόν στον νοητό κόσμο, η Ψυχή ανήκει στον νοητό κόσμο.

Εάν η Ψυχή είναι αυτή που επιλέγει να υπάρξει με έναν τρόπο κατώτερο από αυτόν που της επιφυλάσσει η νοητή της φύση, άρα επιλέγει κάτι χειρότερο, άρα κάτι που είναι κακό, όχι απόλυτα κακό αλλά κακό, τότε είναι σα να εισάγουμε το κακό στον νοητό κόσμο. Και αυτό σε μία εποχή που έχουμε απέναντί μας τους Γνωστικούς οι οποίοι θεωρούν ότι είναι εξ ορισμού κακός ο αίσθητός κόσμος.

Εκτός λοιπόν του ότι είναι παράλογο φιλοσοφικά, ενώ είναι πρωταρχικό στις θρησκείες να μιλάμε για καλό και για κακό και για τη διαμάχη του καλού με το κακό, είναι και επικίνδυνο σε μία εποχή που υπάρχουν διάφορες αιρέσεις, οι Στωικοί είναι οι κυριότεροι, που θεωρούν ότι ο κόσμος είναι το θέατρο της αέναης διαμάχης του καλού με το κακό. Και μόνο τυχαία, λοιπόν, μπορούμε να αναχθούμε στο ἀγαθό που μάς έχει κληροδοτήσει η αρχαιοελληνική παράδοση.

- ❖ Εάν, λοιπόν, μιλήσουμε γι' αυτήν την τόλμη της Ψυχής και την κατανοήσουμε ως επιθυμία απομάκρυνσης από το ἀγαθόν, δηλαδή, από τον Νοῦ που όπως μάς είπε ο Πλωτῖνος στον στίχο 4: είναι μονίμως στραμμένος προς το Ἔν *καὶ πρὸς ἔν ἐστῶσαν* αυτή η ζωή του Νοῦ. Αυτό σημαίνει πως αυτή η τόλμη της Ψυχής να είναι αυτόνομη, αυτό το θράσος της υποδηλώνει ταυτόχρονα ότι γυρίζει την πλάτη στο Ἔν, δηλαδή στο ἀγαθό.

- ❖ Από την άλλη, αυτή η *τόλμα*, αυτή η προσπάθεια αυτοεπιβεβαίωσης, για να χρησιμοποιήσω την ανθρωπομορφική περιγραφή που κάνει για την Ψυχή, θεωρώ ότι στον Πλωτῖνο έχει μία καιρία λειτουργία, παρόλο που προσπαθεί να το αποφύγει, να αποφύγει τον ανθρωπομορφισμό της περιγραφής αυτής της ἀρχῆς, γιατί ακριβώς εισάγει το κακό μέσα στο νοητό χώρο· έχει μία καιρία φιλοσοφική λειτουργία που είναι **η κατάδειξη της ελευθερίας της Ψυχής.**

Το πρόβλημα, όπως είχα πει και στην εισαγωγή του μαθήματος, με αυτό το ιεραρχικό σχήμα [από το Έν στον Νοῦ, από τον Νοῦ στην Ψυχή, κ.λ.π.] είναι ότι είναι ένα σχήμα το οποίο φαίνεται να οδηγεί σε έναν **απόλυτο ντετερμινισμό**. Από τη στιγμή που ο Νοῦς δεν είναι παρά το προϊόν του Ένός, δεν μπορεί να έχει δικά του χαρακτηριστικά, από τη στιγμή που η Ψυχή είναι προϊόν του Νοῦ, δεν μπορεί να έχει τα δικά της χαρακτηριστικά.

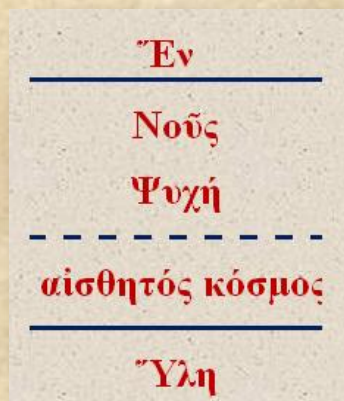
Είδαμε, όμως, ότι το σύστημα του Πλωτίνου είναι μια διαλεκτική ανάμεσα σ' αυτόν τον μονισμό ότι οτιδήποτε υπάρχει παράγεται από μία πρώτη αρχή, δεν έχουμε δυισμό στο επίπεδο των αρχών, γιατί η μία αρχή συνεπάγεται την άλλη, δηλαδή, έχουμε συνάρτηση. Κάθε αρχή συναρτάται με την προγενέστερή της με την έννοια της αιτίας της.

Από την άλλη, όμως, το κάθε επίπεδο, εάν δεν το δούμε ως ιεράρχηση αρχών αλλά ως επίπεδα, είναι αυτόνομο.

Έχουμε, λοιπόν, ταυτόχρονα επιρρεπή εξάρτηση και αυτονομία στο κάθε επίπεδο. Αυτό είναι όλη η δυσκολία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

Ο Πλωτίνος δεν καταφέρνει πλήρως να την ξεπεράσει, αλλά είναι η πιο ενδιαφέρουσα, η πιο γόνιμη δυσκολία που έχει. Σε κάθε επίπεδο έχουμε διαφορετική δομή, ενώ στην πραγματικότητα το κάθε επίπεδο εξαρτάται από το προγενέστερό του. Αλλά, ότι έχει βρει αυτή τη δυνατότητα ή το «κόλπο» να αποδώσει αυτονομία σε κάθε επίπεδο μέσω της δομής του είναι φιλοσοφικά πολύ γόνιμο, γιατί πώς διαφοροποιείται ο Νοῦς από το Έν; Και ο Νοῦς είναι Έν, αλλά ο Νοῦς είναι και πολλά.

ἓν — πολλά

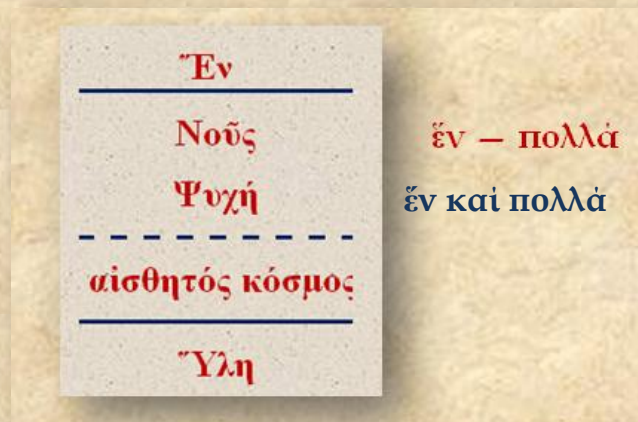

Ο Νοῦς είναι πολλαπλός γιατί αποτελεί μία ενιαία δύναμη παραγωγής του ἑαυτοῦ του και αυτό το έχει από το Έν, αλλά το αποτέλεσμα αυτής της δύναμης ανάγεται στον ίδιο. Ο ίδιος ο Νοῦς παράγει τον ἑαυτό του ως το σύνολο των νοητῶν ειδῶν και των μεταξύ τους σχέσεων· ο ίδιος παράγεται ως αυτό το σύστημα.

Αυτό το περιεχόμενο του Νοῦ είναι το μοναδικό περιεχόμενο που έχουμε στον κόσμο του Πλωτίνου, δεν έχουμε άλλου είδους περιεχόμενα, ένα είδος περιεχομένου έχουμε: τις Ἴδεες. Από εκεί και πέρα έχουμε διαφορετικούς τρόπους σύνδεσης των Ἴδεῶν, διαφορετικές δομές. Το Έν δεν έχει περιεχόμενα, είναι σκέτο ἓν, ο Νοῦς είναι ἓν — πολλά.

Ο Νοῦς οφείλει την ενιαία δύναμη που είναι ο ίδιος στο Ἔν, αλλά την πολλαπλότητα των περιεχομένων του την οφείλει στον ἑαυτό του, ἄρα είναι ταυτόχρονα εξαρτημένος και αυτόνομος. Παράγει ο ίδιος τον ἑαυτό του, αλλά τον παράγει επειδή το Ἔν τοῦ επιτρέπει να τον παράγει.

Μετά η Ψυχή είναι ἕν και πολλά, γιατί, από τη μία, η Ψυχή δεν είναι τίποτα ἄλλο παρά σε δεύτερο επίπεδο τα ίδια περιεχόμενα με τον Νοῦ. Αλλά, ταυτόχρονα η Ψυχή δομεί τα περιεχόμενα του Νοῦ με διαφορετικό τρόπο, τα συνδέει με διαφορετικό τρόπο –θα δούμε ποιος είναι αυτός ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο τα συνδέει η Ψυχή.

Οπότε, και η Ψυχή, από τη μία, είναι απολύτως παράγωγο του Νοῦ. Εδώ αυτό φαίνεται πολύ πιο ἔντονα από ὅ,τι φαίνεται μεταξύ του Νοῦ και του Ἐνός, γιατί στο Ἔν και τον Νοῦ δεν ἔχουμε τα ίδια περιεχόμενα, ενώ στον Νοῦ και την Ψυχή ἔχουμε τα ίδια περιεχόμενα. Από την ἄλλη, η Ψυχή είναι απολύτως παράγωγο του Νοῦ με την ἔννοια ὅτι είναι μία εικόνα του Νοῦ ἢ ἔκφραση του Νοῦ, ταυτόχρονα ὁμως η δομή της Ψυχῆς είναι διαφορετική.

Ἡ τόλμα, λοιπόν, δηλώνει αυτή τη δυνατότητα που ἔχει η ψυχή να είναι και αυτή αυτόνομη, δηλαδή να αυτοσυγκροτεῖται σε ἕνα αυτόνομο επίπεδο.

Ο αἰσθητός κόσμος δεν ἔχει καμία αυτονομία ἔναντι της Ψυχῆς, ἀλλά είναι ἕνα παράγωγο της Ψυχῆς. Αντίστροφα, ο αἰσθητός κόσμος είναι πολλά πράγματα που συγκεντρώνονται σε μία ἔνότητα χάρις στην Ψυχή που τον περιβάλλει.

Και η ὕλη δεν είναι τίποτα, είναι σκέτο πολλά, είναι ἄλλα.

Αυτή η αποστασία της Ψυχής, η περιγραφή της Ψυχής μέσα από τη διάθεσή της να απομακρυνθεί από το νοητό, να αποστατήσει από το νοητό, να έχει το θράσος να γυρίσει την πλάτη της στο Έν και να φτιάξει κάτι δικό της καινούργιο, από τη μια ενέχει τον κίνδυνο να εισαγάγει μία έννοια του κακού στον νοητό κόσμο, αλλά αυτό μόνο στο επίπεδο της μυθολογικής αφήγησης, γι' αυτό και ο Πλωτίνος τη χρησιμοποιεί πάρα πολύ λίγο, αλλά, ταυτόχρονα, έχει αυτήν την καιρία φιλοσοφική λειτουργία που ειπώθηκε, λειτουργεί ως κατάδειξη του γεγονότος ότι η Ψυχή είναι αυτόνομη.

✿ Εάν η Ψυχή δεν ήταν αυτόνομη, δε θα υπήρχε ελευθερία στο επίπεδο της ατομικής ψυχής, δε θα είμαστε ελεύθεροι, θα κάναμε μόνο ό,τι συνάδει με τον Νοῦ ή θα κάναμε μόνο ό,τι θα είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε.

✿ Το γεγονός ότι εμείς είμαστε ελεύθεροι να κάνουμε φιλοσοφία ή να μην κάνουμε οφείλεται σ' αυτήν την τόλμη της Ψυχής. Αλλά, η ισορροπία είναι πολύ εύθραυστη και ο Πλωτίνος θέλει να μάς πει ότι ταυτόχρονα είμαστε ελεύθεροι, ότι υπάρχει αυτονομία, αλλά αυτή η αυτονομία δεν εισάγει το κακό μέσα στον νοητό κόσμο.

Υπάρχει ένα πάρα πολύ ωραίο χωρίο το οποίο λέει ότι το Έν επειδή έχει αυτήν την άπειρη δύναμη αφήνει τα άλλα ελεύθερα. Ενώ η άπειρη δύναμη του Ένός στο μεγαλύτερο μέρος των συγγραφικών έργων του Πλωτίνου χρησιμοποιείται για να μάς δείξει ότι είναι η πρωταρχική και απόλυτη αιτία που υφίστανται όλα τα άλλα, σ' αυτό το χωρίο της 39^{ης} πραγματείας, της **VI 8, *Περὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ θελήματος τοῦ ἑνός***, που είναι μία πολύ μυστήρια πραγματεία, λέει ότι το Έν αφήνει τα άλλα ελεύθερα.

✿ Επιστροφή σ' αυτήν τη μυθολογική αφήγηση για να προσθέσουμε κάποια ακόμα πράγματα για την Ψυχή (**III 7 [45] 11.15 και επόμενοι**).

«Καθὼς ὁμως υπήρχε μια πολύπραγη φύση που ήθελε να εξουσιάζει τον ἑαυτό της και να ανήκει στον ἑαυτό της...»

⇒ Επιβεβαίωση της ελευθερίας της Ψυχής

Το γεγονός, από τη μια, ότι η Ψυχή θέλει να ανήκει στον εαυτό της μπορεί να θεωρηθεί ως προσπάθεια αποστασίας, άρα, όπως ειπώθηκε, ρισκάρουμε να εισαγάγουμε μία πηγή του κακού στον νοητό κόσμο.

Από την άλλη, φιλοσοφικά δηλώνει τη δυνατότητα αυτοσυγκρότησης της Ψυχής. Η Ψυχή είναι αυτόνομη και άρα στο επίπεδο των ατομικών ψυχῶν -νομίζω ότι μόνο ατομικές ψυχές υπάρχουν στον Πλωτῖνο- δεν υπάρχει κάτι άλλο ή η Ψυχή που λέει ο Πλωτῖνος δεν είναι ένα ὄν που μετά χωρίζεται σε επιμέρους ψυχές. Υπάρχουν μόνο οι ατομικές ψυχές ή η Ψυχή που λέει ο Πλωτῖνος είναι το επίπεδο.

Το γεγονός των ψυχῶν αυτῶν το ονομάζουμε σκέτα Ψυχή.

...και η οποία διάλεξε να επιζητήσει περισσότερα από όσα έχει,...

⇒ δηλαδή, να αποκτήσει κάτι για τον εαυτό της, να γίνει κυρίαρχη αυτή και άρα να φτιάξει τον αισθητό κόσμο.

...κινήθηκε η ίδια,...

⇒ Αυτό σημαίνει ότι φάνηκε, φανερώθηκε εκεί που ήταν μέσα στον νοητό κόσμο. Γι' αυτό ο Πλωτίνος μάς είπε πριν πως φάνηκε ο χρόνος, εμφανίστηκε ως κάτι αυτόνομο που είναι η Ψυχή.

...κι έτσι κινήθηκε και αυτός...

⇒ Ποιος είναι αυτός; Ο χρόνος!

Με το που φαίνεται η ψυχή, με το που εμφανίζεται η ψυχή ως κάτι διαφορετικό από τον Νοῦ, εμφανίζεται και ο χρόνος.

Άρα ο χρόνος δεν εμφανίζεται με την κίνηση εν γένει, αλλά με τη συγκεκριμένη κίνηση της Ψυχῆς, γιατί η κίνηση είπαμε ότι είναι καταστατικό χαρακτηριστικό του νοητού κόσμου, μόνο στο Ἔν δεν έχουμε κίνηση.

...και με τη διαρκή κίνηση προς το 'έπειτα' και το 'μετά' και στο 'όχι το ίδιο αλλά πρώτα το ένα και μετά το άλλο', έχοντας ξεμακρύνει στην πορεία μας κάναμε να προκύψει ο χρόνος ως εικόνα της αϊωνιότητας».

Σύμφωνα με τη γνώμη μου, στο σημείο αυτό όταν ο Πλωτίνος λέει στους στίχους 17-18: «...καὶ εἰς τὸ ἔπειτα ἀεὶ καὶ τὸ ὕστερον καὶ οὐ ταῦτόν,...», στο *καὶ οὐ ταῦτόν* το *καὶ* θα πρέπει να το καταλάβουμε ως εξηγηματικό και όχι ως παρατακτικό, ως συνδεδετικό: *αὐτὴ ἡ διαρκῆς κίνηση προς το ἔπειτα και το μετά, δηλαδή στο μη ίδιο -το μετά ως χρονικό λοιπόν αλλά ως διαφορετικό.*

τὸ μετά = διαφορετικό

Να ένας τρόπος για να αποφύγουμε τον κόκκο, θυμάστε τι είπε ο Πλωτίνος για τον ορισμό του Ἀριστοτέλη, ο χρόνος είναι ο ἀριθμὸς της κίνησης σύμφωνα με τον **πριν** και το **μετά**. Για να έχουμε την έννοια του **πριν** και του **μετά** χρειαζόμαστε ήδη τον χρόνο. Δεν είναι το πριν και το μετά που μάς υποδεικνύουν τον χρόνο, επειδή διαθέτουμε χρόνο μπορούμε να πούμε ότι αυτό είναι πριν και αυτό είναι μετά.

Εδώ, λοιπόν, ο Πλωτίνος λέει το μετά όχι χρονικό, όχι το πριν και το μετά όπως τα καταλαβαίναμε μέχρι τώρα, αλλά το μετά διαφορετικό από το πριν.

*τό μετά = διαφορετικό
ἀπό τό πριν*

Ενώ, αν πάρουμε το πριν και το μετά στην ευθεία του χρόνου, τότε θα έχουμε:

$T_1 \quad T_2$

Τα T_1, T_2, \dots θα είναι ίδια γιατί είναι στιγμές, και η μόνη τους διαφορά θα είναι η χρονική διαδοχή.

Εδώ ο Πλωτίνος δε λέει αυτό, λέει ότι το **πριν** και το **μετά** είναι διαφορετικά, έχουν διαφορετική μορφή, είναι διαφορετικά πράγματα.

...έχοντας ξεμακρώνει στην πορεία μας κάναμε να προκύψει ο χρόνος ως εικόνα της αιώνιότητας».

Ο χρόνος, λοιπόν, είναι η διαρκής μετάβαση από ένα πριν σε ένα μετά, αλλά πρέπει να κατανοήσουμε αυτό το πριν και το μετά όχι ως χρονικά, ως χρονικές στιγμές, αλλά ως λογικά ή όντολογικά, ως λογικές ή όντολογικές στιγμές, πρέπει να κατανοήσουμε το μετά ως οὐ ταυτόν.

*τό μετά = διαφορετικό
οὐ ταυτόν ἀπό τό πριν*

Θα πρέπει, λοιπόν, να κατανοήσουμε τον χρόνο ως μία διαρκή κίνηση από ένα πράγμα **α** σε ένα διαφορετικό από αυτό και μετά σε ένα διαφορετικό από αυτό και μετά σε ένα διαφορετικό από αυτό...κ.ο.κ.

Δηλαδή έχουμε κάτι τέτοιο: **α, β, γ, κ.λ.π.**: διαφορετικά πράγματα.

$\alpha \quad \beta \quad \gamma$

$T_1 \quad T_2 \quad T_3$

Ο χρόνος είναι μία μετάβαση από ένα διαφορετικό πράγμα σε ένα άλλο διαφορετικό πράγμα, σε ένα άλλο διαφορετικό πράγμα, κ.λ.π. και όχι μία μετάβαση από μία χρονική στιγμή σε μία άλλη.

Ο χρόνος είναι, λοιπόν, μία μετάβαση που πρέπει να κατανοήσουμε λογικά και όντολογικά και όχι χρονικά.

«Διότι, επειδή η Ψυχή είχε μια δύναμη ανήσυχη,...

⇒ Ο Πλωτίνος μάς ξαναλέει το χαρακτηριστικό της Ψυχής: *δύναμις ούχ ἥσυχος*. Πριν μάς είχε πει πως η Ψυχή είναι φύσις πολυπράγμων.

Η Ψυχή είναι *δύναμις ούχ ἥσυχος*, άρα το καταστατικό της χαρακτηριστικό είναι η κίνηση, αλλά αυτό μάς το λέει και για τον Νοῦ.

Για να καταλάβουμε τον Πλωτῖνο και για να μην μάς φανούν όσα ισχυρίζεται ένα σύνολο από παραδοξότητες, πρέπει να έχουμε υπ' όψιν μας ότι κάθε φορά **ο Πλωτίνος μιλά από μία συγκεκριμένη οπτική γωνία.**

Εδώ, επειδή αυτό που τον ενδιαφέρει είναι να δείξει με ποιον τρόπο εμφανίζεται ο χρόνος στο επίπεδο της Ψυχής και με ποιον τρόπο διαφέρει η Ψυχή από τον Νοῦ, σε τούτο το κομμάτι θα παρουσιάσει την Ψυχή ως κάτι που κινείται διαρκώς, ενώ θα μάς παρουσιάσει τον Νοῦ ως κάτι που βρίσκεται σε στάση, που βρίσκεται σε ησυχία.

Εμείς, ωστόσο, ξέρουμε, το είπαμε αμέσως πριν, ότι ο Νοῦς είναι κατ' εξοχήν κινητικό πράγμα, διαρκώς αυτοπαράγεται και αυτοδιαφοροποιείται.

Αν δεν σκεφτούμε ότι κάθε φορά έχουμε μία συγκεκριμένη οπτική γωνία, τότε νομίζουμε πως ο Πλωτῖνος τα έχει «χάσει», αλλά λέει πριν, ξέχασε τι έχει πει, αλλά λέει μετά, **αυτό δεν ισχύει.**

Απέναντι στο Έν, ο Νοῦς είναι κάτι που κινείται διαρκώς. Στην προηγούμενη εξήγηση της αιωνιότητας τα δύο συστατικά που έχουμε, τα δύο στοιχεία που έχουμε είναι μόνο το Έν και ο Νοῦς. Έχουμε έτσι τον Νοῦ που χαρακτηρίζεται από κίνηση σε αντίθεση με το Έν που δε χαρακτηρίζεται από κίνηση, και γι' αυτό η αιωνιότητα ορίζεται ως ζωή του Νοῦ, δηλαδή, είναι βασικό χαρακτηριστικό της αιωνιότητας η κίνηση, ενώ δεν έχουμε αιωνιότητα στο Έν, δεν έχουμε τίποτα στο Έν. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε για το Έν, ούτε αιωνιότητα έχουμε ούτε μη αιωνιότητα έχουμε, το Έν είναι πέραν του Όντος, ενώ η αιωνιότητα είναι στο επίπεδο του Όντος.

Όταν μιλάμε γι' αυτά τα δύο, **Έν και Νοῦς**, σε σχέση με το Έν, ο Νοῦς χαρακτηρίζεται από μία αέναη κίνηση, γιατί είναι διαφοροποιημένος, είναι πολλαπλός, είναι νοητός κόσμος. Το Έν δεν είναι πολλαπλό, ἓν είναι, **τι κίνηση μπορείς να εισαγάγεις σε κάτι που είναι απολύτως ένα;**

Τώρα όμως έχουμε αυτά τα δύο, **Νοῦς και Ψυχή**, σε σχέση με τον Νοῦ η κίνηση της Ψυχής είναι εντονότερη, είναι πολύ περισσότερο κίνηση γιατί όπως είδαμε στο επίπεδο του Νοῦ η κίνηση επανέρχεται στον έαυτό της, είναι μία κίνηση που είναι ταυτόχρονη, που είναι συγχρονική με τη στάση, ενώ στην Ψυχή δε συμβαίνει αυτό, έχουμε, εάν θέλετε, πιο πραγματική κίνηση.

Πάλι, όταν θα πάρουμε την Ψυχή με τον αίσθητό κόσμο, τότε θα βρούμε ότι στον αίσθητό κόσμο έχουμε μία αέναη κίνηση που είναι ακόμα περισσότερο κίνηση γιατί είναι μεταβολή, πραγματική μεταβολή. Είναι μεταβολή από το *εἶναι* στο *μὴ εἶναι*, από τη γένεση στη φθορά σε αντίθεση με την Ψυχή.

Οπότε, κάθε φορά που διαβάζουμε Πλωτίνου πρέπει να σκεφτόμαστε από ποια οπτική γωνία λέει αυτά που λέει, γιατί υπάρχουν πραγματείες για τις οποίες οι Σχολές που τις διαβάζουν θεωρούν ότι φαίνεται πως σε αυτές δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στον Νοῦ και την Ψυχή, φαίνεται ο Πλωτίνος να τα ταυτίζει αυτά τα δύο και υπάρχουν ολόκληρες συζητήσεις μήπως τα ταυτίζει σε κάποια στιγμή του έργου του.

Ο Πλωτίνος δεν τα ταυτίζει γιατί όταν μιλάει από την πλευρά του αισθητού κόσμου, ο νοητός κόσμος είναι ενοποιημένος, έχει κοινά χαρακτηριστικά. Εάν θελήσεις όμως μετά να μελετήσεις τον ίδιο τον νοητό κόσμο, τότε θα δεις τις διαφοροποιήσεις του. Εάν τα δεις από τη μεριά του Ἔν, τότε όλα τα υπόλοιπα είναι ἕτερα, βρίσκονται σε κατάσταση μεταβολής.

Εἴτε μεταβολή στο αὐτό εἴτε μεταβολή στο ἄλλο, μεταβολή είναι.

Αὐτό είναι κάτι το οποίο το βλέπουμε πολύ έντονα εδῶ πέρα: ἐνὸς στην αἰωνιότητα μιλάει διαρκῶς για κίνηση, εδῶ που εισάγεται ο χρόνος μάς παρουσιάζει την αἰωνιότητα σα να είναι στάση, ἐνὸς εμεῖς ξέρουμε ότι δεν είναι στάση γιατί μάς το ἔχει πει ο ἴδιος.

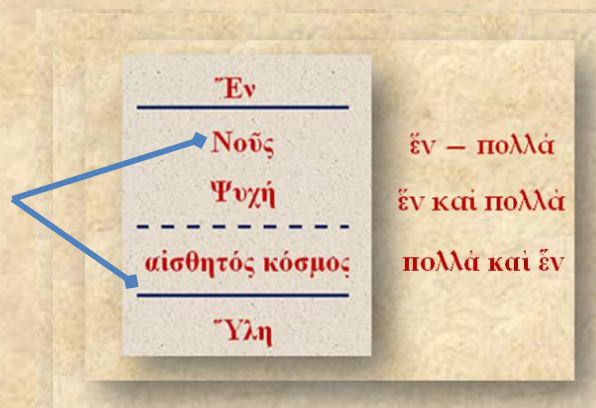
Ἐνα δεύτερο πράγμα που θα ἤθελα να ἔχουμε υπ' ὄψιν εδῶ, γιατί θα το χρειαστούμε και το χρειαζόμαστε γενικῶς στον Πλωτίνου ὅταν θέλουμε να καταλάβουμε την Ψυχή, είναι το ἐξῆς:

Εἶχα αναλύσει κάποια πράγματα στο εἰσαγωγικό μάθημα ἀλλὰ τώρα ἔχουμε καλύτερη πρόσβαση στη φιλοσοφία του Πλωτίνου για να καταλάβουμε περισσότερα ἀπὸ την ἀρχὴ που δεν εἶχαμε ἀκόμα εποπτεία τοῦ τι ἀκριβῶς ο ἴδιος λέει.

αὐτὴ ἡ «τόλμα» της Ψυχῆς που ἀπὸ τὴ μία ἔχει τὸν κίνδυνο να εἰσαγάγει μίαν ἔννοιαν κακοῦ στον νοητὸ κόσμο, ἀπὸ τὴν ἄλλη λειτουργεῖ φιλοσοφικὰ με τέτοιον τρόπο ὥστε να μπορέσει να καταδείξει τὴν ἐλευθερία της Ψυχῆς, αὐτὴ συναρτάται με μίαν πολὺ σημαντικὴ ἔνταση ἴσως τὴν πιο σημαντικὴ στη φιλοσοφία του Πλωτίνου. Ἡ ἔνταση αὐτὴ δὲ λύνεται ποτὲ πλήρως, γιατί καταδεικνύει ἕνα ἀπολύτως πραγματικὸ ὑπαρκτὸ φιλοσοφικὸ πρόβλημα στον Πλωτίνου και, κατὰ τὴ γνώμη μου, σε ὅλη τὴ φιλοσοφία.

Τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας του Πλωτίνου και ἐν γένει τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ διττὴ φύση τῆς Ψυχῆς.

Ἡ Ψυχή εδῶ εἶναι ἕνας ἐνδιάμεσος ἀνάμεσα στον Νοῦ και στον αἰσθητὸ κόσμο.

Τι είναι η Ψυχή; Τι είναι οι ατομικές ψυχές;

Είναι ταυτόχρονα κάτι που έχει ένα πόδι στο νοητό και ένα πόδι στο αισθητό.

Αυτή είναι η κατάσταση του πράγματος που κάνει φιλοσοφία, δηλαδή εμείς, αυτή είναι η δική μας κατάσταση.

Ο Πλωτίνος προσπαθεί κάποια στιγμή να λύσει αυτήν την ένταση ή τέλος πάντων να δείξει έναν τρόπο ενοποίησης αυτών των δύο πλευρών, του νοητού και του αισθητού, του ατομικού όντος, του ατόμου εν προκειμένω, του ανθρώπου, μέσα από την εισαγωγή μίας έννοιας αυτοσυνειδησίας που την ονομάζει το «**ήμεῖς**», ποιοι είμαστε εμείς.

«**ήμεῖς**»

Είναι πολύ ωραίο αυτό και το βρίσκουμε στην 1^η πραγματεία της 1^{ης} Ἐννεάδας (**I 1**). Είναι ενδιαφέρον ότι ο Πορφύριος τη συγκεκριμένη πραγματεία τη βάζει στην αρχή των Ἐννεάδων, ενώ είναι χρονολογικά η 53^η, η προτελευταία που έγραψε ο Πλωτίνος. Είναι από τις δυσκολότερες πραγματείες που έγραψε ο Πλωτίνος.

Και είναι ενδιαφέρον να αναρωτηθεί κανείς γιατί ο Πορφύριος αυτήν τη δύσκολη πραγματεία η οποία λέγεται **Τί τὸ ζῶον καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος (I 1 [53])**, τη βάζει στην αρχή των Ἐννεάδων.

Είναι σα να λέει ο Πορφύριος ότι εάν θέλετε να μελετήσετε τη φιλοσοφία του Πλωτίνου και να κάνετε εν γένει φιλοσοφία, γιατί είναι η κατ' εξοχήν φιλοσοφία, η φιλοσοφία του δασκάλου του, θα πρέπει να ξεκινήσετε από αυτό το ερώτημα, από το ερώτημα **τι είναι ο άνθρωπος**, παρόλο που είναι ένα ερώτημα που προϋποθέτει στην πραγματικότητα όλη τη φιλοσοφία του Πλωτίνου.

Το ότι η πραγματεία αυτή είναι γραμμένη στο τέλος σημαίνει ότι ο Πλωτίνος έχει ξεκαθαρίσει πολλά πράγματα τα οποία προϋποτίθενται για την ανάγνωσή της. Ενώ όταν ξεκινάς με αυτήν στην αρχή, δεν καταλαβαίνεις τίποτα και αναρωτιέσαι τι λέει τώρα εδώ ο φιλόσοφος.

Γιατί ο Πορφύριος το θέτει το ερώτημα αυτό από την αρχή;

Ο τρόπος με τον οποίο ο Πορφύριος εκδίδει τις πραγματείες είναι συστηματικός, παρόλο που τον κατηγορούμε πολλές φορές εμείς οι μελετητές για την αυθαιρεσία του, θεωρώ ότι έχει συλλάβει πολύ καλά ορισμένα βασικά πράγματα της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

Ποιος είναι ο στόχος, λοιπόν, του Πορφυρίου για να θέσει το ερώτημα στην αρχή;

Θεωρώ ότι ένας στόχος θα μπορούσε να είναι παραδοσιακός. Υπάρχει μία παράδοση στη μελέτη των πλατωνικών διαλόγων που έχει παγιωθεί αυτήν την εποχή ή παγιώνεται λίγο μετά, αν και νομίζω ότι αυτός ο τρόπος είναι ήδη παγιωμένος.

Ξεκινάνε τη μελέτη των πραγματειών του Πλάτωνα από τον *Ἀλκιβιάδη Α'* (*Μείζων Ἀλκιβιάδης*).

Εμείς θεωρούμε σήμερα –διίστανται οι απόψεις– ότι μάλλον επικρατούσα άποψη είναι ότι ο *Άλκιβιάδης* δεν είναι διάλογος του Πλάτωνα, είναι διάλογος που γράφτηκε στην Ακαδημία, αλλά δεν τον έγραψε ο Πλάτων, γιατί δεν είναι αρκούντως απορητικός, ας το πούμε έτσι, ή δεν είναι πλήρως απορητικός. Στην εποχή όμως του Πλωτίνου ο *Άλκιβιάδης* θεωρείται γνήσιος διάλογος.

Ποιο είναι το βασικό ερώτημα αυτού του διαλόγου, του *Άλκιβιάδη Α'*;

Στη συζήτηση που κάνει ο Σωκράτης με τον Άλκιβιάδη καταλήγει να πει, τι πρέπει να κάνει ο καθένας;

Ο καθένας θα πρέπει να ασχολείται με τον εαυτόν του, με την επιμέλειά *έαυτοῦ*, πρέπει να πράττει *τά τοῦ έαυτοῦ*, το *έαυτοῦ πράττειν*. Αυτό το έχουμε και νωρίτερα, το έχουμε στην *Πολιτεία* και σε άλλους διαλόγους.

Το θέμα είναι η επιμέλεια έαυτοῦ, η έννοια της επιμέλειας έαυτοῦ, δηλαδή ο καθένας πρέπει κάπως να φροντίζει τον εαυτό του.

Οπότε, ανακύπτει προφανώς το ερώτημα τι είναι ο έαυτός.

Μέσα από τη συζήτηση το ερώτημα τι είναι ο έαυτός δίνει τη θέση του, επειδή δεν μπορούμε να το απαντήσουμε, στο τι πρέπει να κάνουμε για να απαντήσουμε στο ερώτημα τι είναι έαυτός.

Πρέπει να αφαιρέσουμε όλα τα άλλα χαρακτηριστικά του έαυτοῦ για να βρούμε μόνο τι σημαίνει έαυτός. Για παράδειγμα λέει ο Πλάτων όπως έχουμε έναν παπουτσιή και θέλουμε να δούμε τι είναι ο άνθρωπος, θα αφαιρέσουμε το επάγγελμα του παπουτσιή, θα αφαιρέσουμε όλα τα άλλα χαρακτηριστικά για να δούμε τι είναι ο άνθρωπος.

Οπότε, το ερώτημα τι είναι έαυτός δίνει τη θέση του στο ερώτημα τι είναι ο άνθρωπος.

Ούτε αυτό καταφέρνουμε να το απαντήσουμε και καταλήγουμε στο ότι μάλλον ο άνθρωπος είναι η ψυχή, αλλά ούτε αυτό το ξέρουμε πλήρως τι είναι.

Οπότε, δίνουμε μία απάντηση στο τι είναι ο άνθρωπος, τι είναι η ψυχή –αυτήν την απάντηση τη δίνει και εδώ ο Πλωτίνος– χωρίς όμως να είναι μία πλήρης απάντηση.

Θα αναρωτηθείτε βέβαια γιατί ο Πλάτων δεν απαντάει πως ο άνθρωπος είναι η Ίδέα του ανθρώπου.

Ο Πλάτων θα μπορούσε να πει ότι είναι μία σύνθεση επιμέρους Ίδεων.

Γιατί όμως δεν το λέει αυτό; Γιατί μία Ίδέα του ανθρώπου θα ήταν ένα είδος σχεδιαγράμματος.

Πώς κάνουν οι αρχιτέκτονες σχεδιαγράμματα του σπιτιού;

Τι θα ήταν το σχεδιάγραμμα ενός σπιτιού; Θα είχε τη μορφή του σπιτιού.

Η μορφή του ανθρώπου είναι να είναι δίποδο, να μιλάει, να έχει μυαλό, δύο χέρια, κ.λπ. Δεν τον ενδιαφέρει όμως αυτό τον Πλάτωνα. Δεν είναι αυτό που θέλει να πει, αυτό το ξέρουμε, κάτι άλλο ρωτάει.

Όταν ο Πλάτων κάνει το πέρασμα από το τι είναι éαυτός στο τι είναι άνθρωπος, και μετά λέει ότι είναι η ψυχή, δεν τον ενδιαφέρει να πούμε ότι αυτό το πράγμα που είναι ο άνθρωπος ως αντικείμενο της επιστήμης της ιατρικής και της βιολογίας.

Και η ψυχή, τι είναι η ψυχή;

Γιατί ο Πλάτων δεν απαντάει; Γιατί δε μάς λέει ότι είναι η Ίδέα της ψυχής;

Πιστεύω ότι στον Πλάτωνα δεν υπάρχει η Ίδέα της ψυχής και ότι ορθώς δεν υπάρχει η Ίδέα της ψυχής. Δεν το λέει ποτέ πουθενά ρητά, ενώ ο Πλωτίνος το λέει ρητά, αρνείται, λέει ότι δεν υπάρχει αύτοψυχή. Ξέρετε ότι το αυτό στην πλατωνική γλώσσα δηλώνει την Ίδέα. Λέμε αυτό τό καλόν που σημαίνει το καλό καθαυτό, το ωραϊον καθαυτό, από μόνο του.

Ο Πλωτίνος λέει ότι δεν υπάρχει αύτοψυχή.

Γιατί λέει ο Πλωτίνος ότι δεν υπάρχει; Γιατί αρνείται ότι υπάρχει η Ίδέα της ψυχής;

Εξαιτίας του ότι ο Πλωτίνος αρνείται την Ίδέα της ψυχής νομίζω ότι πρέπει να σκεφτούμε ότι δεν υπάρχει μία υποστατική ψυχή και μέρος της Ψυχής, αλλά υπάρχουν μόνο επιμέρους ψυχές στον Πλωτίνο, γιατί;

Προσέξτε ποιο είναι το βασικό χαρακτηριστικό που διακρίνει, γενικώς στην πλατωνική σκέψη, την Ίδέα από το απείκασμα, είναι το ότι η εικόνα, το απείκασμα, η απομίμηση δεν είναι πλήρως αυτό που είναι η Ίδέα.

Εάν πούμε ότι η ψυχή, η ατομική ψυχή δεν είναι πλήρως αυτό που είναι η ψυχή καθαυτή, τι πρόβλημα έχουμε;

Κάνουμε φιλοσοφία χωρίς λόγο! Γιατί;

Έχουμε πει ότι η Θεωρία των Ίδεων απαιτεί δύο πράγματα, αφενός να υπάρχουν έννοιες, αξίες οι οποίες είναι σταθερές και αμετάβλητες, αντικείμενα της νόησης γενικώς σταθερά και αμετάβλητα, και, δεύτερον, ότι εμείς έχουμε πρόσβαση σ' αυτά, διότι εάν δεν έχουμε πρόσβαση σ' αυτά, είμαστε πάρα πολύ ευτυχείς που υπάρχουν αλλά δεν ξέρουμε τι να τα κάνουμε!

Εάν δεν έχουμε πρόσβαση σε αυτά, τα αντικείμενα δε μας βοηθούν σε τίποτα, δεν μπορούμε να αναχθούμε στη γνώση αυτών των αντικειμένων.

Η γνώση προϋποθέτει ότι και αυτά υπάρχουν και εμείς έχουμε μία φύση που μάς επιτρέπει να τα γνωρίσουμε.

Όπως το έχουμε ήδη δει και με την αιωνιότητα: πώς μπορούμε να μιλήσουμε για την αιωνιότητα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μάλλον υπάρχει η αιωνιότητα, αλλά εμείς δεν έχουμε καμία πρόσβαση σ' αυτήν.

Όλο το στοίχημα της φιλοσοφίας είναι ότι η αλήθεια υπάρχει και εμείς έχουμε πρόσβαση στην αλήθεια, εάν δεν έχουμε πρόσβαση στην αλήθεια, τι να την κάνουμε τη φιλοσοφία, τι να την κάνουμε την επιστήμη; Δε θα κάναμε τίποτα, θα ζούσαμε μόνο στο επίπεδο της αισθητηριακής αντίληψης όπως ζουν τα ζώα.

➔ Άρα, για να έχουμε πρόσβαση στην αλήθεια, πρέπει η ψυχή μας να έχει την ίδια φύση με τα νοητά, αυτό σημαίνει ότι η ψυχή μας δεν μπορεί να είναι απείκασμα, δεν μπορεί να έχει φύση άλλη από αυτήν που έχει το νοητό. Συνεπώς, θα πρέπει και η ψυχή μας πρωτογενώς να ανήκει στον νοητό κόσμο. Αυτό πιστεύω ότι αποκλείει το να υπάρχει η Ίδέα της ψυχής.

☀ Το πρόβλημα όμως παραμένει ότι είτε η ψυχή είναι πλήρως συγγενής με τις Ίδέες είτε όχι, εμείς ζούμε στον αισθητό κόσμο, είμαστε αισθητά όντα, δε ζούμε απλώς στον αισθητό κόσμο, δεν είμαστε ψυχές χωρίς σώμα που ζούνε στον αισθητό κόσμο, είμαστε αισθητά όντα, ταυτόχρονα.

➔ Άρα, υπάρχει ένας καταστατικός χωρισμός σε εμάς, έχουμε ένα κομμάτι νοητό και ένα κομμάτι αισθητό.

Το άλλο, λοιπόν, πρόβλημα που αντιμετωπίζει η φιλοσοφία είναι ότι οι προϋποθέσεις για να γνωρίσουμε είναι να υπάρχουν αμετάβλητα αντικείμενα τα οποία είναι a priori ή υπερβατικά και ότι εμείς έχουμε τη δυνατότητα να τα γνωρίσουμε, αλλά αυτήν τη δυνατότητα δεν την έχουμε όταν πεθάνουμε και ελευθερωθούμε από το σώμα, τώρα την έχουμε!

Δεν είναι θεολογία αυτό που κάνουμε, δε μιλάμε για έναν άλλο κόσμο που θα πάμε όταν ξεφορτωθούμε το σώμα μας. **Τώρα κάνουμε φιλοσοφία!** Και πρέπει να έχουμε πρόσβαση σ' αυτά τα αντικείμενα όπως είμαστε τώρα, ενσωματωμένα όντα, όχι σκέτες ψυχές.

➔ Άρα, χωρίσαμε την ψυχή, είπαμε ότι η ψυχή μας ανήκει σε έναν άλλο κόσμο από το σώμα για να έχουμε την εγγύηση πως έχουμε πρόσβαση στα νοητά, αλλά στην πραγματικότητα με αυτόν τον τρόπο αποκλείσαμε το να έχουμε πρόσβαση στα νοητά ως αισθητά όντα.

Συνεπώς, δεν μπορούμε απλώς να ορίσουμε τον άνθρωπο ως ψυχή, γιατί το ζήτημα είναι ότι η ψυχή σκέτη, μόνη της κάνει φιλοσοφία:

Εμείς κάνουμε φιλοσοφία και εμείς που κάνουμε φιλοσοφία είμαστε ενσωματωμένα όντα, ενσώματα όντα και έχουμε βγάλει από τη μέση το σώμα όσον αφορά την πρόσβασή μας στην αλήθεια.

Οπότε, αυτή είναι η ένταση που δε σταματά ποτέ, που δε λύνεται ποτέ πλήρως στον Πλωτίνω.

Πιστεύω ότι αυτή είναι η ένταση γενικά της φιλοσοφίας, είναι κάτι που αργότερα θα το δούμε στον Καρτέσιο στο τι κάνει με τις δύο ουσίες: τη νοητή και την εκτατή και με το πως αυτές οι δύο συνδέονται, το ξαναβρίσκουμε μετέπειτα στον Καντ.

Στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, από τη μία μεριά είναι ο άνθρωπος ως όν που υπόκειται απολύτως στους φυσικομαθηματικούς νόμους και άρα ως τέτοιο όν δεν μπορεί να κάνει μεταφυσική και, από την άλλη, είναι ο άνθρωπος ο οποίος από ηθικής απόψεως είναι απολύτως ελεύθερος.

Το ζήτημα είναι πώς θα γεφυρωθούν αυτά τα δύο, γιατί φαίνεται να βρισκόμαστε σε δύο διαφορετικούς κόσμους, γι' αυτόν τον λόγο ο Καντ γράφει και την 3^η Κριτική.

Είναι λοιπόν εγγενές και ίσως το πιο ενδιαφέρον πρόβλημα της φιλοσοφίας.

Και το ενδιαφέρον, για να τελειώσουμε με αυτήν την παρέκβαση που κάνει αυτή η πραγματεία, είναι ότι ξεκινά με το τι είναι ο άνθρωπος, μετά προχωρά σε μία θέση ότι αυτό που είναι ο άνθρωπος είμαστε «**ήμεις**» – εμείς.

Τι είμαστε εμείς; Εμείς είμαστε ένα είδος κινούμενης συνείδησης.

Εάν λειτουργούμε μόνο στο επίπεδο της αισθητηριακής αντίληψης;

Εμείς είμαστε ο αντιληπτικός άνθρωπος. Εάν αναχθούμε μέσω της φιλοσοφίας στο επίπεδο του Νοῦ, είμαστε ο νοητικός άνθρωπος. Αυτό το **εμείς** λοιπόν είναι μία κινούμενη συνείδηση που μπορεί να φθάσει στην αυτοσυνειδησία.

Δεν είναι αυτοσυνειδησία στο επίπεδο της αισθητηριακής αντίληψης και το ενδιαφέρον είναι στο τέλος της πραγματείας όταν ρωτάνε οι ακροατές: ωραία και όλη αυτήν τη συζήτηση ποιος την έκανε που κάνουμε τώρα; ο άνθρωπος; η ψυχή;

Ο Πλωτίνος λέει εμείς. Τι είμαστε λοιπόν εμείς; Εμείς είμαστε, εμείς με την έννοια της κινούμενης συνείδησης, αυτό που κάνει φιλοσοφία, άρα εμείς είμαστε αυτοί που μπορούμε να θέσουμε το ερώτημα τι είμαστε εμείς.

Δηλαδή, η απάντηση στο ερώτημα τι είναι άνθρωπος δεν είναι κυκλική με τον τρόπο που είδαμε για τον χρόνο, είναι όμως αυτοαναφορική.

Τι είναι ο άνθρωπος;

Ο άνθρωπος είναι αυτός που μπορεί να θέσει το ερώτημα τι είναι ο άνθρωπος.

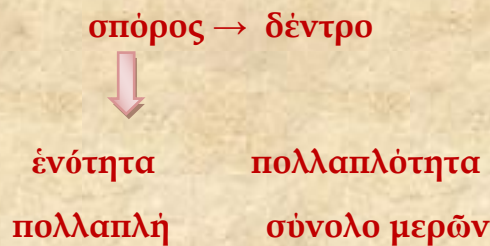
Αυτή είναι μία πολύ ενδιαφέρουσα απάντηση στη φιλοσοφία η οποία όμως μάς δείχνει πως αυτή η ένταση δεν αποσοβείται ποτέ πλήρως γιατί ο άνθρωπος είναι αυτό το πράγμα, είναι αυτό που είναι ένα αισθητό ὄν όπως όλα τα άλλα ζώα, όπως τα φυτά και ταυτόχρονα είναι αυτό το πράγμα που μπορεί να θέσει το ερώτημα τι είναι ο **ἐαυτός**, όχι τι είναι ο κόσμος που μάς περιβάλλει, τι είναι οι ἄριθμοί, τι είναι η φύση, αλλά τι είμαι εγώ!

Γι' αυτόν τον λόγο η πραγματεία τού τι είναι ο άνθρωπος τη θεωρώ ως την πρώτη εκτενή διατύπωση μίας έννοιας αυτοσυνειδησίας που έχουμε στην αρχαιότητα· έχουμε ήδη μία φράση του κειμένου ενδεχομένως Στωϊκοῦ.

Στον Πλωτῖνο έχουμε σε πολλά σημεία του έργου του την έννοια της αυτοσυνειδησίας, αλλά εδώ είναι μία πιο πλήρης προσπάθεια να διατυπωθεί αυτό το πρόβλημα που καταλήγει σε μία θεωρία αυτοσυνειδησίας και συνείδησης ως αυτοσυνειδησία.

«Διότι, επειδή η Ψυχή είχε μια δύναμη ανήσυχη, η οποία προσπαθούσε να μεταφέρει διαρκώς ό,τι έβλεπε Έκεί σε κάτι άλλο, δεν θέλησε να έχει παρόν σε αυτήν όλο μαζί το σύνολο. Και όπως ο λόγος ξετολίζεται από ένα ήσυχο σπέρμα και προχωρεί, καθώς νομίζει, προς το πολύ – ενώ με τον καταμερισμό αφανίζει το πολύ και, αντί να παραμείνει στην ένότητα του εαυτού του, ξοδεύει την ένότητά του έξω από τον εαυτό του, προχωρώντας σε μία πορεία εξασθένισης – ...»

- Σ' αυτήν την περίπτωση του παρακάτω σχήματος ο λόγος δεν κινδυνεύει με αυτήν την αποκοπή των μερών του:

- Αυτή η πολλαπλότητα είναι ένα σύνολο μερών και κατ' αυτόν τον τρόπο κινδυνεύει πολύ περισσότερο με κατακερματισμό και αφανισμό από ό,τι το πρώτο μέρος, ο σπόρος.

Η ανεπάρκεια της εικόνας είναι ότι προφανώς εάν ο σπόρος δε γίνει δέντρο, θα πεθάνει, δεν είναι ζωντανό, οπότε εκεί είναι και τα όρια της παρομοίωσης. Αλλά η εικόνα θέλει να μάς πει ότι αυτό το πράγμα που είναι πολλαπλότητα συγκεντρωμένη σε ένα σημείο είναι πιο πολύ ολόκληρο πράγμα από ό,τι αυτό που φαίνεται ολόκληρο, το δέντρο, από την ολοκλήρωση της πληροφορίας αυτής, αλλά στην πραγματικότητα η ολοκλήρωση οδηγεί σε κατακερματισμό και εντέλει σε αφανισμό.

- Αυτό είναι, λοιπόν, αυτό που κάνει η Ψυχή. Η ψυχή μεταφέροντας τα περιεχόμενα του Νοῦ, τα οποία περιέχονται στον Νοῦ όπως η γενετική πληροφορία περιέχεται στον σπόρο, τα μεταφέρει επάνω σ' αυτόν τον καθρέπτη που είναι η ὕλη, τα κάνει να αποκόπτονται το ένα από το άλλο, να φτιάχνουν επιμέρους αισθητά σώματα και αυτός ο καταμερισμός των αισθητῶν σωμάτων οδηγεί τα σώματα στον αφανισμό, είναι ο λόγος για τον οποίο υπάρχει η φθορά στον αισθητό κόσμο.

...έτσι λοιπόν και αυτή η ψυχή λοιπόν, με το να κάνει, μιμούμενη εκείνον, τον η ψυχή μιμείται τον Νοῦ *να κινείται με μια κίνηση που δεν είναι η Έκεί κίνηση...*

⇒ Εδώ επανέρχεται στην περιγραφή του Νοῦ ως ενός κόσμου που χαρακτηρίζεται από κίνηση, ενώ στην αρχή του κομματιού, στους πρώτους 20 στίχους, ο Πλωτίνος έχει ξεχάσει, δε χρησιμοποιεί τους όρους της κίνησης για τον Νοῦ και μάς λέει ακριβώς ότι είναι κάτι σε στάση που παραμένει ένότητα, που είναι σε στάση στραμμένο προς το Έν, κ.λ.π.

⇒ Τώρα ο Πλωτίνος επιστρέφει στη θέση του ότι ο Νοῦς είναι καταστατικά κάτι που κινείται, κάτι που χαρακτηρίζεται από κίνηση. Αυτό ισχύει καταστατικά, επειδή, όπως ξέρουμε, ο Νοῦς είναι κάτι που χαρακτηρίζεται από έτερότητα και η κίνηση είναι η έκφραση της έτερότητας.

Ο Νοῦς κινείται, διαθέτει κίνηση με την έννοια της αυτοδιαφοροποίησης, με την έννοια ότι παράγεται ως ένα σύνολο μορφών που είναι διαφορετικές η μία από την άλλη. Ο Νοῦς παράγει διαρκώς τον εαυτό του με αυτόν τον τρόπο, αλλά η κίνηση την οποία η Ψυχή εντάσσει ή παραδίδει, όπως λέει εδώ πέρα, στον αίσθητό κόσμο είναι διαφορετική από την κίνηση του Νοῦ, είναι άλλου τύπου κίνηση.

Αρα, δεν έχουμε μία διάκριση μεταξύ κίνησης και ακινησίας, όπως φαινόταν να μάς λέει ο Πλωτίνος στην αρχή του κεφαλαίου σε αντίθεση με όσα μάς είχε πει πριν, αλλά ανάμεσα σε κίνηση δύο ειδών.

 Έτσι, ο αίσθητός κόσμος εξαιτίας της Ψυχῆς κινείται με μία κίνηση που δεν είναι η κίνηση του νοητοῦ, δεν είναι η Έκει κίνηση.

...αλλά που μοιάζει με την Έκει και που προσπαθεί να είναι εικόνα της, έγινε πρώτα η ίδια χρονική δημιουργώντας αυτόν αντί για την αιωνιότητα».

⇒ Εδώ έχουμε ένα άπαξ, έχουμε το ρήμα *ἐχρόνωσεν* που δεν το βρίσκουμε αλλού. Το φτιάχνει εδώ ο Πλωτίνος για τις ανάγκες της επιχειρηματολογίας του, γιατί αυτό που λέει σ' αυτό το κομμάτι, θα το δούμε λίγο παρακάτω, είναι ότι η Ψυχή δεν υφίσταται μέσα στον χρόνο, είναι η ίδια χρόνος, κάνει τον εαυτό της χρόνο, γιατί εισαγάγει μία σημαντική διάκριση ανάμεσα στο χρονικό και στον ἔγχρονο.

Ψυχή = χρονική

Αίσθητός κόσμος = ἔγχρονος

 Η Ψυχή είναι χρονική με την έννοια ότι με κάποιον τρόπο, θα δούμε με ποιον, ταυτίζεται με τον χρόνο. Ο αίσθητός κόσμος είναι ἔγχρονος με την έννοια ότι υπάγεται στον χρόνο.

Η Ψυχή δεν υπάγεται στον χρόνο, αλλά είναι η ίδια χρονική, κάνει τον εαυτό της χρόνο, τι σημαίνει κάνει τον εαυτό της χρόνο αυτό; Μην ξεχνάμε ότι βρισκόμαστε ακόμη σ' αυτό το πλαίσιο τού πώς προκύπτει ο χρόνος από την αιωνιότητα που ταυτίζεται με το πώς προκύπτει η Ψυχή από τον Νοῦ.

Η Ψυχή λοιπόν η οποία είναι αυτή η ανήσυχη δύναμη εμφανίζεται στον νοητό κόσμο, αποκόπτεται από τον Νοῦ και αποκοπτόμενη από τον Νοῦ, έτσι όπως δείχνει τη διαφορά της από τον Νοῦ, κάνει τον εαυτό της χρόνο.

Αποκοπόμενη από τον Νοῦ, αποστατώντας, αν θέλετε, από τον Νοῦ, αποκόπεται από την αιωνιότητα του Νοῦ και κάνει τον ἑαυτό της χρόνο.

Αυτός ο χρόνος ὅμως είναι αἰώνιος, γιατί είναι αἰώνιο το σύμπαν, είναι αἰώνια η Ψυχή, ἄρα ο χρόνος αυτός δεν είναι ἕνας κοσμολογικός χρόνος, είναι ἕνας αἰώνιος χρόνος.

Το παραπάνω αποτελεί ἕνα ἀκόμα παράδοξο. Ὅπως εἶδαμε ὅτι η αἰωνιότητα δεν είναι ἄπειρος χρόνος, ἀλλὰ ἀπουσία χρόνου, ο χρόνος δεν είναι μία χρονική διάρκεια, ἀλλὰ είναι αἰώνιος χρόνος. Καὶ στις δύο περιπτώσεις, καὶ στην αἰωνιότητα που εἶδαμε πριν καὶ στον χρόνο που βλέπουμε τώρα, ο Πλωτῖνος θεωρεῖ ὅτι πρέπει να ἀποφύγουμε την ἔννοια της διάρκειας, γιατί στη μεν αἰωνιότητα, η ἔννοια της διάρκειας καθιστᾶ την αἰωνιότητα χρόνο, ἄρα είναι λάθος, στον δε χρόνο, η ἔννοια της διάρκειας λειτουργεῖ κυκλικά.

Χρησιμοποιούμε τον χρόνο ὡς διάρκεια, η διάρκεια είναι χρονικό πράγμα, ἄρα ἔχουμε προϋποθέσει τον χρόνο για να καταλάβουμε τον χρόνο. Ὅποτε, ὅπως η αἰωνιότητα δεν είναι διάρκεια ἔτσι καὶ ο χρόνος δεν είναι διάρκεια τέτοιου τύπου, είναι αἰώνιος.

Τι είναι ὅμως αυτός ο χρόνος;

Τι είναι αυτό το πράγμα που η Ψυχή κάνει στον ἑαυτό της, γινόμενη αυτό που η ἴδια είναι, δηλαδή Ψυχή. Ὄταν η Ψυχή αυτοπαράγεται, αυτοπαράγεται ὡς χρόνος. Αυτό σημαίνει ὅτι κάνει τον ἑαυτό της χρόνο, παράγει τον ἑαυτό της ὡς χρόνο.

«Καὶ ὅστερα παρέδωσε τη δημιουργία υπόδουλη στον χρόνο,...

⇒ Αὐτή είναι λοιπὸν η διάκριση ἀνάμεσα στο χρονικό καὶ στο ἔγχρονο.

Η Ψυχή γίνεταὶ χρόνος, παράγει τον ἑαυτό της ὡς χρόνο καὶ παράγοντας τον ἑαυτό της, παράγει τον αἰσθητὸ κόσμο τον ὁποῖο ἐντάσσει μέσα στον χρόνο, τον βάζει μέσα στον χρόνο, τον κάνει να ἐξαρτᾶται ἀπὸ τον χρόνο.

Ψυχή = χρονική
Αἰσθητὸς κόσμος = ἔγχρονος

...κάνοντας να είναι ολόκληρος ο κόσμος μέσα στον χρόνο, περικλείοντας ὅλες τις τροχιές του μέσα σε αὐτόν».

Ο κόσμος είναι μέσα στον χρόνο, η Ψυχή δεν είναι μέσα στον χρόνο, είναι χρόνος.

Ψυχή = χρονική = χρόνος
Αἰσθητὸς κόσμος = ἔγχρονος = μέσα στὸν χρόνο

«Διότι, ἐφόσον κινεῖται μέσα σε ἐκείνην — ἀφοῦ δεν ὑπάρχει γι' αὐτόν ἄλλον χώρο ἀπὸ την Ψυχή— θα κινεῖται καὶ μέσα στον χρόνο ἐκείνης».

Εδώ τελειώνει και αυτό το 2^ο απόσπασμα, στίχοι 23–35, και μετά περνάμε στην προσπάθεια του Πλωτίνου να εξηγήσει πλέον φιλοσοφικά τι εννοεί με τον χρόνο. Αυτό είναι το απόσπασμα από τον στίχο 35 έως τον στίχο 43 και εδώ θα εξηγήσει ότι ο χρόνος συνίσταται στη διαδοχή της σκέψης, της σκέψης της ψυχής, της ατομικής ψυχής, της σκέψης μας.

Λοιπόν, είναι η **διαδοχικότητα της σκέψης**, η διαδοχή ως το ίδιο, όπως θα δούμε, της συνεπαγωγής, γιατί ο τρόπος που σκεφτόμαστε είναι ένας τρόπος συνεπαγωγικός, δηλαδή λέμε: **εάν $\alpha + \beta = \gamma$, τότε δ** , κ.λ.π. Δεν μπορούμε να σκεφτούμε τις επιμέρους έννοιες και τις σχέσεις τους συγχρονικά, πρέπει να αναλύσουμε μία έννοια, να την συνδέσουμε με μία άλλη, αυτές με μία τρίτη, κ.ο.κ.

«Διότι, καθώς αυτή παρέχει τη μια της ενέργεια μετά την άλλη **η Ψυχή**, και κατόπιν **πάλι άλλη...**

⇒ Η Ψυχή, λοιπόν, δε λειτουργεί συγχρονικά, αλλά τι σημαίνει παρέχει τη μια της ενέργεια μετά την άλλη; Ο Πλωτίνος λέει μετά, το εξηγεί: **ή διάνοια ενεργηθεῖσα**, η Ψυχή ενεργοποιεί, δηλαδή, την κάθε έννοια, τη μία μετά από την άλλη διαδοχικά.

...γεννάει μαζί με την ενέργειά της το 'κατόπιν', και μαζί με τη διαφορετική σκέψη προκόπτει, μετά από αυτήν, αυτό που προηγουμένως δεν υπήρχε, επειδή ούτε η σκέψη αυτή ήταν ενεργοποιημένη, ούτε η τωρινή ζωή είναι όμοια με αυτήν που υπήρχε προηγουμένως. Γιατί ταυτόχρονα η ζωή είναι άλλη, και το 'άλλη' συνεπάγεται άλλον χρόνο. Η έκταση της ζωής λοιπόν συνεπάγεται τον χρόνο: το διαρκές προχώρημα της ζωής τη διάρκεια του χρόνου και η περασμένη ζωή τον παρελθόντα χρόνο».

Πριν πούμε εδώ τι είναι η ζωή, ο βίος, μία μυστήρια έννοια σ' αυτό το σημείο, να πούμε ότι όταν ο Πλωτίνος μιλάει για ενέργεια της Ψυχής όταν αυτή δημιουργεί τον κόσμο, εννοεί σκέψεις. Αυτό ακούγεται ενδεχομένως για εμάς περίεργο, παράδοξο.

Αυτό αποτελεί μία θέση του Πλωτίνου. Αυτή η θέση διατυπώνεται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και καθαρότητα στην πραγματεία **III 8 [30]** η οποία είναι η **Περί θεωρίας (Περί φύσεως και θεωρίας και τοῦ ενός)**, την οποία όχι τυχαία ο Πορφύριος την έχει βάλει αμέσως μετά από την πραγματεία για τον χρόνο (**III 7 [45]**) που είναι η 45^η, ενώ η πραγματεία **III 8**, είναι χρονολογικά η 30^η.

Στην πραγματικότητα, η **III 8** αποτελεί μία από τις τέσσερις πραγματείες οι οποίες μαζί συνιστούν ένα μεγάλο έργο που έγραψε ο Πλωτίνος κατά των Γνωστικῶν. Αυτό το μεγάλο έργο κατά των Γνωστικῶν ο Πορφύριος το χώρισε σε τέσσερα κομμάτια που τα τοποθέτησε σε διαφορετικά σημεία των Έννεάδων, τα κατέταξε σε τέσσερα διαφορετικά σημεία των Έννεάδων ανάλογα με το θέμα του κάθε κομματιού.

Μία από αυτές τις πραγματείες είναι η **V 5 [32]** την οποία την έχουμε δει πολλές φορές εδώ πέρα, που έχει ως θέμα της την εσωτερικότητα των νοητῶν στον Νοῦ και την έχουμε χρησιμοποιήσει για να καταλάβουμε τη δομή του Νοῦ.

Οι πραγματείες αυτές είναι οι [29], [30], [31], [32] που αποτελούν το ένα μεγάλο αντιγνωστικό έργο. Η πραγματεία λοιπόν **III 8 [30]** παρουσιάζει τη δημιουργία του αισθητού κόσμου από την Ψυχή ως αποτέλεσμα της θεωρίας της ψυχής.

Η Ψυχή δε φτιάχνει τον αισθητό κόσμο όπως ο δημιουργός στον *Τίμαιο*, γιατί ο Πλωτίνος κατά κύριο λόγο θέλει να αποφύγει τον προγραμματισμό, τη βούληση που έχει ο δημιουργός, δηλαδή αποφασίζει να φτιάξει τον αισθητό κόσμο και παίρνει τα υλικά για να τον φτιάξει, από τη μία έχει υλικά, δεν μπορεί να το αποφύγει και από την άλλη φτιάχνει κάτι που είναι κατώτερο από το νοητό γιατί έτσι το έχει προγραμματίσει.

Οπότε, όλο αυτό το πράγμα μάς εισάγει ένα είδος κακού στο επίπεδο του νοητού κόσμου, ότι ο νοητός δημιουργός που φτιάχνει τον αισθητό κόσμο έχει αποφασίσει να τον κάνει κακό, να τον κάνει κατώτερο.

Για να αποφύγουμε όλα αυτά τα κακά τα οποία ανάγονται γενικά στους μύθους, στις μυθικές, μυθολογικές εξηγήσεις που χρησιμοποιούμε κακώς στη φιλοσοφία, που δε θα έπρεπε να χρησιμοποιούμε αλλά πολλές φορές τις χρειαζόμαστε, σ' αυτήν την πολύ περιεργή πραγματεία αλλά και πολύ γοητευτική (**III 8 [30]**), ο Πλωτίνος λέει ότι η παραγωγή, η ύπαρξη του αισθητού κόσμου οφείλεται στην αέναη θεωρία της Ψυχής.

Τι κάνει η Ψυχή;

Η Ψυχή θεωρεί τα είδη και όπως οι γεωμέτρεις θεωρούν τα μαθηματικά όντα και σχεδιάζουν, γιατί το να κάνουμε τρίγωνα είναι απόρροια του νοητού τριγώνου, έτσι εμφανίζεται και ο αισθητός κόσμος ως απόρροια της θεωρίας της ψυχής, χωρίς δηλαδή τη διαμεσολάβηση κάποιας βούλησης ή κάποιας πρόθεσης να είναι ο αισθητός κόσμος έτσι και όχι αλλιώς.

Οπότε, αυτός ο τρόπος, αυτές οι ενέργειες της Ψυχής στην πραγματικότητα τι είναι; Είναι ο τρόπος που η ίδια νοεί τα νοητά και το αποτέλεσμα αυτής της νόησης, αυτής της θεωρίας, είναι η εμφάνιση των αισθητών μορφών πάνω στον καθρέπτη της ύλης που όπως ειπώθηκε νωρίτερα, παράγεται και αυτή από την Ψυχή.

Και γι' αυτό, αυτό το **πριν** και το **μετά** είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι διαφορετικές διάνοιες, οι διαφορετικές σκέψεις.

Πώς σκεφτόμαστε στο επίπεδο που είμαστε εμείς;

Σκεφτόμαστε με συνδέσεις και συνεπαγωγές, δε σκεφτόμαστε συγχρονικά κάτι.

Πώς μπορούμε να το καταλάβουμε αυτό;

Ας θυμηθούμε το παράδειγμα της γεωμετρίας που χρησιμοποιεί ο Πλωτίνος.

Ο Πλωτίνος λέει ότι ο Νοῦς είναι σαν την επιστήμη. Η επιστήμη είναι ένα σύνολο θεωρημάτων, προτάσεων που προηγούνται των θεωρημάτων, αποτελεσμάτων των θεωρημάτων, αλλά όλα αυτά συνυπάρχουν. Και μπορούμε, όπως έχω ήδη αναφέρει, τηρουμένων των αναλογιών, να καταλάβουμε τον Νοῦ ως τη γεωμετρία ή να πούμε η γεωμετρία τι είναι;

Από τη στιγμή όπου η γεωμετρία δεν είναι ένα επιμέρους θεώρημα ή ένα επιμέρους αξίωμα, αλλά ούτε καν είναι το σύνολο των θεωρημάτων και των αξιωμάτων, αλλά η γεωμετρία είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται όλα αυτά μεταξύ τους. Αν πάρουμε ως χαρακτηριστικό της γεωμετρίας αυτή τη σύνδεση, τότε μπορούμε να πούμε, τηρουμένων των αναλογιών, ότι η γεωμετρία εννοεί τον έαυτό της, ότι είναι αυτοαναφορική με αυτόν τον τρόπο.

Αυτό το παράδειγμα της γεωμετρίας που χρησιμοποιεί ο Πλωτίνος για να μάς μιλήσει για τον Νοῦ, το χρησιμοποιεί για να μάς μιλήσει και για την Ψυχή.

Δύο τινά τώρα: ή η Ψυχή είναι το ίδιο πράγμα με τον Νοῦ και γι' αυτό χρησιμοποιεί το ίδιο παράδειγμα, ή, με βάση όσα επώθησαν πριν, ο Πλωτίνος το εννοεί αυτό με διαφορετικό τρόπο, με διαφορετική άποψη.

Πιστώ ότι ισχύει το δεύτερο. Είναι διαφορετική η οπτική γωνία με την οποία ο Πλωτίνος παρομοιάζει την Ψυχή με την επιστήμη. Πώς μπορούμε να το καταλάβουμε αυτό;

Εάν ο Νοῦς είναι το αντίστοιχο της επιστήμης ως ενός συστήματος σχέσεων μεταξύ διαφόρων προτάσεων, προϋποθέσεων, αποδείξεων, αποτελεσμάτων, κ.λ.π., τότε τι είναι η Ψυχή; Έχουμε δύο συνιστώσες στην επιστήμη, έχουμε την ίδια την επιστήμη και έχουμε και τον πανεπιστήμονα, αυτόν που γνωρίζει.

Η Ψυχή μάς λέει ο Πλωτίνος ότι είναι ο γεωμέτρης.

Στην πραγματεία **III 8**, ο Πλωτίνος προσωποποιεί την Ψυχή η οποία παρατηρεί τον νοητό κόσμο και λέει ότι: *ὅπως οι γεωμέτρεις σχεδιάζουν έτσι και εγώ παρατηρώ τον νοητό κόσμο και μ' αυτόν τον τρόπο παράγονται, πέφτουν από μένα, οι αίσθητες μορφές.*

Άρα, η Ψυχή μοιάζει με τον γεωμέτρη και όχι με τη γεωμετρία.

Ποιο είναι το χαρακτηριστικό του επιστήμονα; Πώς μαθαίνει ο μαθηματικός γεωμετρία; ή ο γιατρός ιατρική; Κομμάτι-κομμάτι!

Δε γίνεται κάποιος γεωμέτρης ή μουσικός επειδή...το είδε στον ύπνο του!

Τι απαιτεί αυτή η διαδοχική πορεία προς το να μάθει κάποιος γεωμετρία, μουσική ή φυσική;

Απαιτεί χρόνο, αλλά χρόνο όχι ως το πέρασμα των ημερών, των εβδομάδων, των μηνών, των ετών, αλλά ως το προχώρημα από τη μία γνώση στην άλλη.

Για να μάθει κανείς γεωμετρία, πρέπει να μάθει τους ορισμούς όλους των σχημάτων, μετά θα μάθει τα βασικά αξιώματα, μετά τα θεμελιώδη θεωρήματα, μετά το πώς αποδεικνύονται αυτά τα θεωρήματα, μετά το πώς συνδέεται ενδεχομένως το ένα θεώρημα με το άλλο για να μάς δώσει ένα πιο περίπλοκο θεώρημα.

Αυτή η διαδοχή είναι χρόνος.

Με αυτόν τον τρόπο κατανοεί ο Πλωτίνος τον χρόνο όχι ως τη συγχρονικότητα των επιμέρους συστατικών της επιστήμης, αλλά ως τη διαδοχή της γνώσης της επιστήμης.

Η Ψυχή είναι, λοιπόν, αυτό που γνωρίζει, εμείς! Εμείς πώς μαθαίνουμε μουσική; Πώς παίζουμε πιάνο; Πρέπει πρώτα να μάθουμε τις νότες στο κλειδί του Σολ, έπειτα στο κλειδί του Φα, κ.λ.π.

Έτσι, θα χρησιμοποιήσουμε το ίδιο παράδειγμα της γεωμετρίας αλλά θα το δούμε από την οπτική γωνία του επιστήμονα και όχι από την οπτική γωνία της επιστήμης. Ο Νοῦς είναι η επιστήμη και ως επιστήμη είναι πολλαπλός.

Ο Νοῦς έχει κίνηση γιατί όλα τα επιμέρους συστατικά της επιστήμης συνδέονται μεταξύ τους, αλλά ο ίδιος όπως και η επιστήμη δε μεταβάλλεται, βρίσκεται σε αιώνια παραμονή στον εαυτό της. Ενώ ο επιστήμονας, αυτός που γνωρίζει την επιστήμη, την γνωρίζει κομμάτι-κομμάτι, διαδοχικά.

Και πώς μπορούμε να περιγράψουμε αυτήν τη γνώση;

Ως ενεργοποίηση, κάθε φορά φωτίζουμε ένα συγκεκριμένο κομμάτι, το μαθαίνουμε, ενεργοποιούμε, λοιπόν, αυτό το κομμάτι της επιστήμης, λέμε αυτό είναι το αξίωμα των παραλλήλων, πάμε πιο κάτω, κ.ο.κ. Μέχρι που μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα θα μπορούμε να δούμε όλη την επιστήμη μαζί!

Και πάλι όμως ο γεωμέτρης που γνωρίζει όλη τη γεωμετρία, που την έχει στο μυαλό του, όταν λύνει ένα πρόβλημα, ενεργοποιεί ένα κομμάτι της γεωμετρίας. Η ενεργοποίηση αυτού του κομματιού προϋποθέτει όλη τη γνώση της γεωμετρίας, άρα ποτέ δε θα είναι πλήρως ολόκληρη η γεωμετρία στο μυαλό του γεωμέτρη με τον ίδιο τον τρόπο που η επιστήμη της γεωμετρίας είναι πάντοτε ολόκληρη στον εαυτό της.

Ο χρόνος είναι αυτό το πράγμα, είναι η διαδοχή της σκέψης η οποία παρουσιάζει αυτήν την ιδιαιτερότητα της διαρκούς σύνδεσης και των διαρκών συνεπαγωγών: $\alpha + \beta = \gamma$, άρα δ, κ.λ.π. Αυτό το πράγμα είναι η ψυχή. Είδαμε λοιπόν ότι η αιωνιότητα στον Νοῦ είναι η ίδια κίνηση της νόησης ως αυτονόησης, ως επαναφοράς στον εαυτό της και ο χρόνος είναι η κίνηση της Ψυχής ως διάνοια.

Το **διάνοια** ο Πλωτίνος το κατανοεί ετυμολογικά στην πραγματεία **V 3: διά + νοία** -γι' αυτό μιλάμε για διάνοια γιατί κινείται μέσω του Νοῦ.

Εμείς το αποδίδουμε ως **διασκεπτικό**.

Η Ψυχή είναι **διασκεπτική**, σκέπτεται το ένα πράγμα μετά από το άλλο, γιατί είναι υποχρεωμένη να κάνει συνεπαγωγές. Για να πάμε πάλι στο παράδειγμα της γεωμετρίας, δε μάς ενδιαφέρουν μόνο οι επιμέρους ορισμοί, αλλά ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι επιμέρους προτάσεις της. Υπάρχουν νόμοι, κανόνες που συνδέουν τις επιμέρους αυτές προτάσεις σε κάθε επιστήμη, δεν είναι απλώς μία παράταξη νόμων η κάθε επιστήμη, υπάρχουν και νόμοι που διέπουν τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται τα επιμέρους κομμάτια της επιστήμης.

Τι κάνει η Ψυχή όταν γνωρίζει τον Νοῦ;

Η Ψυχή αποκαθιστά βήμα-βήμα αυτούς τους νόμους, δεν τους ξέρει εκ των προτέρων, τους ενεργοποιεί.

Η Ψυχή αποκαθιστά τους νόμους, λέει όχι αυτό δε συνδέεται με αυτό, είναι λάθος, επειδή στο επίπεδο της διάνοιας, έχουμε τη δυνατότητα σωστού-λάθους, ενώ δεν έχουμε τη δυνατότητα αυτή στο επίπεδο του Νοῦ.

Ο Νοῦς είναι η ίδια η εγγύηση της ἀλήθειας, το ίδιο το **κριτήριο της ἀληθείας**. Εδώ έχουμε ἀλήθεια και ψεύδος γιατί ακριβῶς αποκαθιστούμε σιγά-σιγά τις λογικές συνδέσεις μεταξύ των εννοιῶν, ανακαλύπτουμε τους νόμους που διέπουν αυτές τις λογικές συνδέσεις. Σ' αυτό το επίπεδο μπορούμε να κάνουμε και λάθος, και να ξαναρχίσουμε από την αρχή, κ.λ.π.

■ Ανακαλύπτουμε, λοιπόν, κάτι το οποίο ὁμως υπάρχει από μόνο του, δεν το φτιάχνουμε εμείς, δεν το παράγουμε, το φωτίζουμε, το ανακαλύπτουμε βήμα-βήμα. Γι' αυτόν τον λόγο ο Πλωτῖνος πριν δεν ἔλεγε ὅτι ο χρόνος απλῶς μόνο γεννιέται, ἀλλὰ ὅτι ο χρόνος φαίνεται.

Ο χρόνος εμφανίζεται ὡς αὐτὸ τὸ πράγμα που εμφανίζει ἕνα-ἕνα τὰ περιεχόμενα τοῦ Νοῦ και φωτίζει με ποῖον τρόπο τὰ περιεχόμενα τοῦ Νοῦ συνδέονται μεταξύ τους, γιατί δεν μπορούμε να γνωρίσουμε ἀλλιῶς, αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιον τῆς Ψυχῆς.

■ **Ο χρόνος εἶναι τὸ ἴδιον τῆς Ψυχῆς, γιατί ἡ Ψυχή δεν μπορεί να γνωρίσει ἀλλιῶς.**

Γι' αὐτὸ και ἡ Ψυχή εἶναι χρόνος και ὄχι μέσα στον χρόνο, δεν ὑπόκειται στον χρόνο ἡ Ψυχή με τὴν ἔννοια ὅτι δεν ὑπόκειται σε γένεση και φθορά, ἀλλὰ με τὴν ἔννοια ὅτι ο χρόνος εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζώη τῆς Ψυχῆς, ὅπως εἶδαμε ὅτι ἡ αἰωνιότητα εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ψυχή τοῦ Νοῦ.

Και ἔτσι θα καταλάβουμε στο ὑπόλοιπο κείμενο, στο ἐπόμενο κεφάλαιο με ποῖον τρόπο πρέπει να ερμηνεύσουμε αὐτὴν τὴν αἰνιγματική, αὐτὴν τὴν κρυπτική διατύπωση τοῦ Πλάτωνα στον *Τίμαιο* ὅτι ο χρόνος εἶναι εἰκόνα τῆς αἰωνιότητας, με τὴν ἔννοια που και ἡ αἰωνιότητα και ο χρόνος εἶναι τρόποι σκέψης. Ἀλλὰ ἡ αἰωνιότητα εἶναι ἕνας τρόπος σκέψης που δηλώνει αὐτονόηση, ἐπιστροφή στον ἑαυτὸ, ἐνῶ ο χρόνος εἶναι ἕνας τρόπος σκέψης που δε δηλώνει αὐτονόηση.

Ἡ αὐτονόηση εἶναι τὸ τέρμα τοῦ δρόμου, εἶναι ὁ στόχος, ἀλλὰ δεν ὑπάρχει ἐξ ἀρχῆς, εἶναι κάτι που προσπαθοῦμε να ἀποκαταστήσουμε σιγά-σιγά.

Εικόνες – Πηγές:

Σχήματα:

Σχήμα 1:

Το πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριῶν πρώτων ἀρχῶν.

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Περδικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ